

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Економіко-правовий факультет

Кафедра цивільно-правових дисциплін

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

**«Теоретико-правовий аспект проблеми співвідношення законності та
правопорядку»**

«Theoretical-Legal Aspect of the Problem of the Relationship between Law and
order»

Виконав: здобувач денної форми навчання
спеціальності 081 Право

Освітня програма «Право»

Грицюк Ростислав Олександрович

Керівник: к.ю.н., доц. Донченко О.І. _____

Рецензент: к.ю.н., доц. Борщевський І. В.

Рекомендовано до захисту:
протокол засідання кафедри
№ ____ від ____ . ____ . 2025 р.

В. о. завідувача кафедри
_____ Віктор МАСІН
(підпис) (прізвище, ім'я)

Захищено на засіданні ЕК № 6:
протокол № ____ від ____ . ____ . 2025 р.
Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою / шкалою ECTS / бали)
Голова ЕК
_____ Олена МИКОЛЕНКО
(підпис) (прізвище, ім'я)

Одеса 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАКОННОСТІ	
1.1. Поняття та структурно-змістовні ознаки законності.....	7
1.2. Принципи законності	14
1.3. Гарантії законності	20
Висновки до Розділу 1	27
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОПОРЯДКУ	
2.1. Визначення та ознаки правопорядку.....	30
2.2. Зміст і структура правопорядку.....	35
2.3. Функції і принципи правопорядку.....	42
Висновки до Розділу 2	51
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ І ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОННОСТІ ТА ПРАВОПОРЯДКУ	
3.1. Сучасний стан законності та правопорядку в Україні.....	55
3.2 Шляхи удосконалення законності та правопорядку.....	62
Висновки до Розділу 3	69
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах глибоких соціально-політичних трансформацій, поглиблення євроінтеграційних процесів та протидії зовнішній агресії проблема забезпечення стабільного правопорядку на основі реальної законності набуває для України особливої актуальності. Законність і правопорядок як фундаментальні категорії правової держави визначають якість функціонування всіх інститутів державної влади, забезпечують захист прав і свобод людини, створюють необхідні умови для економічного розвитку та соціальної стабільності.

Сучасний період розвитку України характеризується складним поєднанням внутрішніх трансформаційних процесів і зовнішніх викликів. З одного боку, відбуваються глибокі реформи, спрямовані на побудову демократичної правової держави, інтеграцію до європейського правового простору, створення ефективних механізмів забезпечення прав людини. З іншого боку, зберігаються системні проблеми – корупція, нестабільність законодавства, недостатня ефективність правозастосування, низький рівень правової культури, що перешкоджають формуванню справжнього правопорядку.

Особливої гостроти проблеми законності та правопорядку набувають в умовах воєнного стану. Збройна агресія росії проти України створила безпрецедентні виклики для правової системи, поставивши перед нею завдання пошуку оптимального балансу між заходами безпеки та збереженням демократичних засад правової держави. У цьому контексті дослідження проблем законності та правопорядку стає не лише теоретично важливим, а й практично необхідним для забезпечення національної безпеки та подальшого демократичного розвитку України.

З урахуванням вище зазначеного, актуальність теми даного дослідження представляється актуальним.

Науково-теоретичним підґрунтям дослідження стали загальнотеоретичні праці вітчизняних фахівців з теорії права, конституційного права, адміністративного права, міжнародного права та інших галузей права. Проблематика законності та правопорядку традиційно займає значне місце в юридичній науці. Теоретичним аспектам цих категорій присвячені праці таких вітчизняних вчених, як О. Ф. Скакун, М. С. Кельман, О. Г. Мурашин, В. В. Наливайко, О. М. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко, О. О. Барабаш та інших. У їхніх дослідженнях розкрито багато аспектів законності та правопорядку, визначено їх сутнісні характеристики, принципи, гарантії, функції. Особливе значення для дослідження мали роботи О. Ф. Скакун, в яких розкрито теоретичні основи законності та правопорядку; М. С. Кельмана та О. Г. Мурашина щодо принципів та гарантій законності; В. В. Наливайка щодо аналізу проблем правової культури; О. М. Цвіка, О. В. Петришина, Л. В. Авраменко, які досліджували сучасний стан правопорядку в Україні; О. О. Барабаш щодо проблеми правосвідомості та правомірної поведінки.

Проте, незважаючи на значний науковий доробок, потребують подальшого вивчення низка актуальних проблем. Зокрема, недостатньо дослідженими залишаються питання системної взаємозалежності законності та правопорядку в умовах сучасних викликів, особливостей функціонування правової системи в умовах воєнного стану, механізмів гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу, впливу цифровізації на стан законності та правопорядку.

Відсутність комплексних досліджень, що поєднують теоретичний аналіз законності та правопорядку з практичними аспектами їх вдосконалення в сучасних українських реаліях, обумовлює необхідність проведення даного дослідження.

Мета і задачі дослідження. Мета дослідження полягає у комплексному аналізі теоретичних основ законності та правопорядку,

діагностиці їх сучасного стану в Україні та розробці науково обґрунтованих шляхів удосконалення в умовах сучасних викликів.

Окреслена мета визначила такі задачі дослідження:

- проаналізувати поняття законності;
- охарактеризувати сутність принципів законності;
- розкрити зміст гарантій законності;
- проаналізувати визначення та ознаки правопорядку;
- окреслити зміст і структуру правопорядку;
- проаналізувати функції та зміст принципів правопорядку;
- розкрити особливості законності в сучасних умовах в Україні;
- окреслити шляхи удосконалення законності та правопорядку.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері забезпечення законності та правопорядку.

Предмет дослідження є теоретико-правовий аспект проблеми співвідношення законності та правопорядку.

Методи дослідження. Методологічну основу магістерського дослідження склали методи і прийоми наукового пізнання – як загальнонаукові, так і спеціально - юридичні.

Серед загальнонаукових методів слід виокремити системний аналіз, застосування якого дозволило розглянути законність і правопорядок як складні системи (Розділ 1, підрозділ 1.1; Розділ 2, підрозділ 2.1); за допомогою порівняльно-правового методу проведено порівняння з європейськими стандартами (Розділ 1, підрозділ 1.2; Розділ 2, підрозділ 2.2; 2.3); історичний метод застосовувався для аналізу розвитку понять законності та правопорядку (Розділ 1, підрозділ 1.1; Розділ 2, підрозділ 2.1); метод аналогії використано для виявлення закономірностей розвитку правових явищ (Розділ 1, підрозділ 1.2; Розділ 2, підрозділ 2.2; 2.3).

Серед спеціальних методів слід відзначити формально-юридичний метод, який застосовано для аналізу нормативно-правових актів (Розділ 3, підрозділ 3.1); метод правового моделювання використано для розробки

пропозицій щодо вдосконалення законодавства (Розділ 3, підрозділ 3.2); метод правового прогнозування застосовано для визначення перспектив розвитку законності та правопорядку (Розділ 3, підрозділ 3.2).

Отримали подальший розвиток положення щодо правопорядку, який постає як складна, динамічна, багаторівнева система, що інтегрує в собі зміст, структуру, функції та принципи.

Визначено, що він є не лише формальним результатом дії права, але й ключовою соціальною цінністю, що забезпечує стабільність, безпеку та розвиток суспільства.

Доведено, що ефективність правопорядку безпосередньо залежить від якості законодавства, рівня правової культури та неухильного дотримання режиму законності.

Запропоновано комплексну систему заходів щодо удосконалення законності та правопорядку.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАКОННОСТІ

1.1. Поняття та структурно-змістовні ознаки законності

В навчальній літературі з теорії держави та права зазначено, що законність – це одна з базових правових категорій, що віддзеркалює реальний стан правового життя суспільства і держави, а також рівень правової культури учасників правовідносин [1, с. 365]. Авторами М. С. Кельман та О. Г. Мурашиним зазначено, що законність виконує роль методологічної «опори», через неї оцінюють якість правотворчості, правозастосування та правореалізації, а також зрілість правового порядку в цілому.

У сучасній науці є загальноприйнятим, що законність – явище комплексне, оскільки водночас виступає як принцип, як метод і як режим суспільного життя [2;3], тобто її прийнято розглядати в декількох значеннях, основними з яких є принцип права, режим і метод [4, с. 71-72]. Як зазначено вітчизняною авторкою О.Ф. Скакун, сам термін є похідним від «права» і «закону» та охоплює всі сторони життя права – від його ролі у створенні закону до реалізації норм у юридичній практичній діяльності [3, с. 445]. Погоджуємося, що відтак дослідження законності передбачає поєднане аналізування змісту правових норм, процедур їх творення й застосування, а також фактичної поведінки адресатів права – від органів публічної влади до приватних осіб [3, с. 445]. Розглянемо законність як принцип, метод та як режим.

Як принцип законність виражає імперативне, загальнообов'язкове правило, за яким органи державної влади, посадові особи, об'єднання громадян і кожен індивід мають діяти в межах і на підставі права, забезпечуючи правомірність власної поведінки [2, с. 223]. Принцип законності передбачає пов'язаність державної влади правовими нормами,

виключає свавілля та підміну правових приписів довільними управлінськими рішеннями [2;3]. При цьому дослідником В. Липівським наголошено, що законність являє собою принцип, режим і метод суворого, неухильного дотримання, виконання норм права всіма учасниками суспільних відносин (державою, її органами, громадськими та іншими організаціями, трудовими колективами, посадовими особами, громадянами – всіма без винятку) [4, с. 71].

Можемо погодитися з тими науковцями, які вважають, що в науковій традиції цей принцип історично зформовано як вимога суворого та неухильного додержання чинного законодавства «усіма суб'єктами права» (*dura lex, sed lex*), але сучасне його розуміння включає і вимогу відповідності самого закону праву, загальнолюдським цінностям і Конституції [1;3]. Інакше кажучи, законність у демократичній правовій державі неможлива без «правозаконності» – єдності законності формальної та матеріальної, коли верховенство закону поєднане з верховенством права [3, с. 446]. Важливим є те, що принцип законності є складовою принципу верховенства права, який визначає стратегію формування, функціонування та розвитку режиму законності [4, с. 72]. З цієї причини законність слід розглядати як складову верховенства права, адже закони можуть бути за своїм змістом будь-якими, однак аби дійсно відповідати продекларованим в Конституції України засадам політико-правового життя, вони мають бути правовими, тобто відповідати положенням верховенства права [4, с. 74].

У цьому контексті важливо відрізнити законність від ширшої доктрини верховенства права (*rule of law*). В навчальній літературі з теорії держави і права, зазначено, що верховенство права акцентує пріоритет правових цінностей і конституційних принципів над політичною доцільністю, забезпечуючи межі для публічної влади та реальність прав людини; законність же конкретизує способи й вимоги до створення, застосування та виконання норм у межах цього конституційного каркасу [5, с. 517-519].

Як підкреслено В. В. Липівським, «вимога законності у сфері нормотворчості означає не лише формальну підлеглість актів закону, але й узгодженість із правовими цінностями суспільства» [6, с. 581-582]. Звідси випливає, що якість законності залежить від рівня конституціоналізму й фактичної дії принципу верховенства права в державі [5, с. 517-519].

Як метод державного управління законність означає, що регулювання суспільних відносин здійснюється виключно правовими засобами за дотримання низки «процедурних» умов, зокрема: органи держави та посадові особи у своїх рішеннях спираються на принципи й вимоги законності; під час реалізації рішень вони не виходять за межі своєї компетенції; здійснюючи контроль і нагляд, неухильно дотримуються правових процедур і використовують правові засоби [3, с. 446-447].

У науковій літературі законність також розглядають в значенні особливого методу, зокрема методу управління суспільством, державою тощо [4, с. 72]. У цьому контексті слушною є думка В. О. Орлової, що «законність у сфері адміністративного права має системний характер: її параметри можна визначати через узгодженість процедурних форм діяльності з принципами права» [7, с. 52-53]. У системі методів державного управління законність має «опорний» характер: вона є основою для застосування організаційних, контрольних-наглядових, виховних і примусових методів, підвищуючи загальний рівень правової культури як посадових осіб, так і населення [3, с. 447]. Отже, метод законності – це цілісна система правових інструментів, що виключає підміну закону підзаконним регулюванням і забезпечує людиновимірність управлінських рішень [2, с. 223].

Нарешті, законність як режим є також об'єктом дослідження багатьох авторів. Як зазначено О.Ф. Скакун, режим законності – це «стан (атмосфера) відповідності» реальних суспільних відносин законам і підзаконним актам, які, своєю чергою, відображають принципи свободи, формальної рівності та справедливості [3, с. 447]. Це не лише сукупність норм чи процедур, а якісна

характеристика правового життя, що засвідчує, наскільки передбачувано, стабільно й справедливо функціонує правопорядок.

У юридичній науці представлено погляди вчених, які розкривають поняття «законності» через поняття «режим». Під «режимом» дослідники зазвичай розуміють правовий режим [4, с. 72]. Підтримуємо думку О.Ф. Скакун, що звідси і органічний зв'язок законності та демократії: «без законності немає демократії, без демократії неможливо забезпечити законність», адже за відсутності правових обмежень народовладдя легко перероджується в охлократію, а державна влада – у свавілля [3, с. 447]. Законність, таким чином, неодмінний елемент демократичного конституційного ладу.

Як зазначено О. О. Барабаш, «законність як атмосфера суспільного життя неможлива без належного рівня правосвідомості, адже лише свідоме виконання норм створює реальний правопорядок» [8, с. 6, 9].

Варто звернути увагу на структурно-змістовні ознаки та вимоги законності, які детально розкриті у авторки О.Ф. Скакун.

Сутність законності полягає у добросовісному та неухильному додержанні законів усіма суб'єктами права, а її мета в демократичній державі – у забезпеченні прав і свобод людини та громадянина [3, с. 445-446]. Зміст законності розкривається через систему конкретних вимог, серед яких: вища юридична сила закону в ієрархії нормативно-правових актів; обов'язковість законодавства для всіх адресатів; однаковість (рівність) правових вимог до всіх суб'єктів; дотримання законодавства суб'єктами публічної влади; невідворотність юридичної відповідальності [2, с. 223].

Важливим є розрізнення вимог законності у сферах правотворчості та реалізації права. Так, у правотворчості – це наукова обґрунтованість і життєва доцільність змісту закону; забезпечення верховенства закону над іншими актами (субординація); своєчасність прийняття та скасування актів із дотриманням установленної процедури; стабільність і достатня тривалість дії актів; дотримання форми і реквізитів правових актів [3, с. 450].

В свою чергу в реалізації права – це наявність спеціальних юридичних механізмів для здійснення суб'єктивних прав і виконання обов'язків; гарантовано якісне застосування права з урахуванням усіх обставин; правильне тлумачення норм; стабільність судової практики тощо [3, с. 450].

І. Андроновим зазначено, що правильне застосування судами норм матеріального права, виходячи з принципу правової визначеності, означає ще й однакове їх застосування всіма судами [9, с. 105].

Погоджуємося, що системна єдність сутності, мети й засобів реалізації законності виражається в категорії правозаконності як стані, коли абсолютний авторитет чинного законодавства поєднаний із неприйнятністю довільних владних розпоряджень і свавілля [3, с. 446].

Враховуючи вище зазначене, слід детальніше розглянути законність та правопорядок в контексті їх значення для громадського порядку.

Якщо законність виступає принципом, методом і режимом, то правопорядок є результатом дії законності, станом правової упорядкованості суспільних відносин, що встановлюється внаслідок точного й повного здійснення приписів правових норм усіма суб'єктами права [1, с. 366-368, 377]. На відміну від ширшого громадського порядку, що підтримується не лише правом, а й іншими соціальними нормами, правопорядок ґрунтується виключно на правових нормах і охороняється державою [1, с. 378-379].

Цей взаємозв'язок має і прикладний вимір для України. М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко констатують, що правопорядок в Україні ще «не досяг високого рівня розвитку»; боротьба з правовим нігілізмом, узгодження законодавства та виправлення недоліків правозастосування залишаються ключовими передумовами зміцнення законності [5, с. 524]. Тож оцінка стану законності – це не лише теоретична категорія, а й індикатор якості державного управління та довіри громадян до права.

Зважаючи на вищевикладене, вважаємо необхідним дослідити історико-доктринний аспект проблеми законності. Проблема законності –

одна з центральних у теорії права. Традиційна доктрина ототожнювала її із «суворим і неухильним» дотриманням законодавства, але подальший розвиток правової думки розширив цю рамку до поєднання формальної і матеріальної законності, де «якість» самих законів оцінюється через призму конституційних цінностей та прав людини [1;3]. О.Ф. Скакун згадує історичні приклади, коли «суворе додержання» формально чинних актів за відсутності їхньої відповідності праву означало «суворе порушення» законності, і це аргумент на користь матеріального виміру законності [3, с. 446].

Як слушно наголошено О. Іванченко, «легітимність права є вищим рівнем законності, адже формальне дотримання несправедливих законів веде до руйнування самої сутності законності» [10, с. 10, 13].

В контексті цього, слід звернути увагу на законність у міжнародному вимірі. У науковій літературі із проблем міжнародної законності наголошено, що національний рівень правопорядку вже не може розглядатися ізольовано. Як підкреслює В. Забара, «законність у глобалізованому світі – це водночас і внутрішній, і зовнішній стан, адже порушення міжнародних норм прямо позначається на якості правопорядку в окремих державах» [11, с. 73-76]. У цьому контексті для України пріоритетом стає узгодження конституційних принципів із міжнародними стандартами, особливо у сфері прав людини, діяльності судових органів та забезпечення правової визначеності [11, с. 73-76]. Важливість міжнародного права підкреслюється тим, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, отже суди зобов'язані їх застосовувати [9, с. 104].

Міжнародний досвід у цій сфері тісно пов'язан з взаємовідносинами законності й верховенства права. У працях вітчизняних авторів підкреслено, що верховенство права становить концептуальну основу законності: конституційні цінності, права і свободи, поділ влади, незалежність суду,

юридична визначеність і заборона довільного втручання влади задають межі та стандарти для правотворчості, правозастосування і правореалізації [5, с. 517-520, 522]. У цьому значенні верховенство права – «мета-рамка», а законність – механізм і результат її втілення. Відповідно, прогалини чи суперечності в законодавстві, дефіцит правової культури або відхилення від конституційних стандартів автоматично знижують рівень законності як у правотворчості, так і в правозастосуванні [5, с. 519, 524]. Також, вітчизняні автори вважають що варто розглянути інструменти забезпечення законності, як невід’ємний елемент.

Забезпечення законності потребує не лише дії загальносоціальних передумов (економічних, політичних, культурних), а й спеціально-правових механізмів і гарантій – процедур конституційного, парламентського, судового, прокурорського, адміністративного та муніципального контролю [1, с. 373-377]. Практичний сенс таких гарантій – у створенні «замкненого циклу» відповідальності й взаємного контролю між гілками влади та суб’єктами публічної адміністрації, що запобігає підміні права доцільністю і забезпечує однакове застосування норм. І. Андроновим підкреслено, що важливим засобом забезпечення однакового застосування судами норм матеріального та процесуального права є правові позиції, викладені у висновках Верховного Суду України [9, с. 105].

Окремий вимір становить правове виховання, коли якість дисципліни праці, культура управління, сприйняття правил у роботі безпосередньо залежать від рівня правової культури, тобто віднайдення балансу між інтересами працівників і адміністрації, що є ознакою демократичної дисципліни, а не авторитарної «керованості» [1, с. 374, 379-383]. Це ще раз показує, що законність не зводиться до букви норм – вона втілюється у зрілості правосвідомості та сталості правових практик. При цьому важливо враховувати, що механізми гарантування законності охоплюють не лише національні інститути контролю, але й міжнародні зобов’язання держави щодо дотримання прав людини та верховенства права [11, с. 75-76].

Отже, законність – це принцип, метод і режим правового життя, який охоплює весь цикл: від правотворчості до правореалізації та контролю. Її матеріальний вимір («правозаконність») вимагає відповідності законів праву, Конституції та загальнолюдським цінностям, а формальний вимір вимагає суворого й однакового додержання норм усіма адресатами [1;3].

Рівень законності визначає якість правопорядку, який є результатом дії законності та показником зрілості правової системи [1, с. 377-378]. Забезпечення законності можливе в умовах верховенства права, незалежного правосуддя, належної правової культури, бо інакше законність вироджується у формальну «слухняність» нормам, що суперечать праву [3;5].

1.2. Принципи законності

Принципи законності становлять методологічний і практичний каркас правової системи. Вони одночасно конкретизують зміст законності та задають імперативні вимоги до правотворчості, правозастосування і контролю. Як зазначено О. Скрипнюк, конституційна законність є базовою та імперативною умовою (*conditio sine qua non*), що уможлиблює втілення принципу законності взагалі, оскільки саме вона створює цілісний правовий фундамент [12, с. 20-21].

Визначаючи предмет регулювання й межі державної влади, принципи законності виступають критерієм оцінки якості законодавства та ефективності державного управління [5, с. 518]. Погоджуємося з А. Чубай, що сутнісною рисою законності є її спрямованість на максимальне задоволення інтересів громадян та реалізацію їх прав, що виходить за межі простої формальної відповідності позитивному закону [13, с. 421]. Серед основних принципів законності можна назвати: верховенство права, верховенство закону, єдність і загальність дії права, рівність перед законом і невідворотність відповідальності, орієнтація на права людини та їх

гарантованість, принцип процедурності, принцип підконтрольності і відкритості влади тощо.

Верховенство права є базовим нормативно-ціннісним орієнтиром, що визначає пріоритет конституційних норм і прав людини при виробленні та застосуванні права. У практичному вимірі це означає, що законотворення та правозастосування мають бути спрямовані на реалізацію конституційних гарантій, а державні органи – діяти в межах та на підставі норми Конституції [5, с. 517-519]. П. Коломійцевим зазначено, що конституційна законність як метод і мета діяльності органів державної влади полягає у всеохоплюючій її дії та стійкості, що означає неухильне дотримання Конституції у всіх сферах правозастосування [14, с. 170]. Водночас практика кримінального права показує, що імплементація міжнародних стандартів (зокрема практики Європейського суду з прав людини) безпосередньо впливає на тлумачення й застосування норм у національному процесуальному законодавстві, що підсилює конституційну спрямованість законності [15, с. 250]. За В. Волошиною, згідно з практикою ЄСПЧ, верховенство права вимагає дотримання якісних вимог до закону: він має бути доступним, передбачуваним та формулюватися з необхідною точністю, щоб унеможливити свавілля [15, с. 251-253].

Верховенство закону та ієрархія нормативних актів як принцип передбачає, що формальна сторона верховенства проявляється в ієрархії джерел права. Конституція як акт найвищої юридичної сили, закони як основа регулювання та підзаконні акти – лише за умови відповідності їм. Підтримання чіткої субординації актів запобігає правовим колізіям і створює передбачувані умови для правозастосування; відступ від вимог процедурної легітимності, у свою чергу, нівелює легітимність самих норм незалежно від їх змісту [3, с. 448]. Проте, як зауважує з К. Рябець, принцип верховенства закону не слід ототожнювати з принципом верховенства права, оскільки останній є ширшою категорією, що вимагає насамперед забезпечення пріоритетності прав людини [16, с. 11].

Єдність законності передбачає уніфіковане тлумачення і застосування норм на всій території держави, а загальність – однаковість їх дії щодо всіх суб'єктів права без винятків. Ці принципи є інструментом протидії партикуляризму і вибіркості у застосуванні норм, що особливо важливо в умовах політичних протестів або кризових станів, коли ризик селективного правозастосування зростає. Додержання цих принципів забезпечує очікувану рівність і передбачуваність правового режиму [2, с. 230].

Рівність перед законом є юридичною основою справедливості. Вона гарантує однакові правові можливості та однаковий захист для всіх осіб. Невідворотність юридичної відповідальності – це інструмент реалізації цієї рівності в практиці. Системне застосування санкцій до правопорушників без вибіркості зміцнює довіру до інституцій і підсилює превентивний ефект права. На практиці, як наголошують дослідники, забезпечення реальної невідворотності можливе лише за наявності незалежної судової системи й ефективних правоохоронних процедур [2, с. 230-231].

Орієнтація на права людини та їх гарантованість – також важливий принцип законності. Дійсно, матеріальний вимір принципу законності підкреслює, що не всяка формальна відповідність закону достатня – важлива співвідповідність норм загальнолюдським цінностям і захисту прав людини. Сучасна доктрина тлумачить законність як інструмент реалізації прав людини: закон має сприяти не лише порядку, а й гідності, свободі та соціальній справедливості [3, с. 446].

Саме тому все частіше в науковому обігу принцип законності пропонують замінити на принцип правомірності, який орієнтований на поведінку, максимально спрямовану на реалізацію прав та свобод громадян, а не лише на дотримання приписів нормативно-правових актів [13, с. 421]. Згідно з позицією Суду, законність втручання у права людини вимагає не лише наявності національної законодавчої підстави, але й відповідності якості самого закону принципу верховенства права [15, с. 252-253].

Принцип процедурності передбачає, що законність вимагає не лише правильного матеріального змісту норм, а й належної процедурної форми їх ухвалення та застосування, тобто відкриті процедури, обґрунтована експертиза, громадські консультації, публічність рішень – усе це зміцнює легітимність і зменшує ризик правової невизначеності. Погоджуємося, що порушення процедур призводить до легітимнісного дефіциту й може спричинити масове незадоволення правовою системою [3, с. 450].

Принципи підконтрольності і відкритості влади як принципи законності передбачають, що системний контроль (парламентський, судовий, публічний) і доступ до інформації про діяльність органів влади запобігають дискреції та сприяють однаковості застосування права. О. Барбаш у своїх дослідженнях підкреслює, що правосвідомість громадян підсилюється за умов відкритості й можливості громадянського моніторингу, що прямо підвищує ефективність принципів законності [8, с. 8-9].

Варто звернути увагу і на соціально-культурні (правосвідомість) умови як складову принципів, тобто принципи законності мають культурно-інституційну основу – це коли рівень правосвідомості, правова освіта, етика публічних службовців визначають, наскільки формальні норми здатні трансформуватися у правомірну поведінку. Дослідження показують, що без належного рівня правової культури навіть найкраще законодавство не дасть очікуваних результатів. Отже, принципи законності вимагають активних заходів з правової просвіти та виховання [8, с. 6, 9].

Якість законодавства виступає як самостійний принцип законності – це – стабільність, ясність, відсутність колізій і наукове обґрунтування. Це виступає не тільки технічним стандартом, а й принципом законності. Невідповідні, суперечливі чи непродумані норми породжують юридичну невизначеність і сприяють корупційним практикам.

К. Рябець зазначено, що однією з найсуттєвіших проблем українського законодавства є наявність правових прогалин та юридичних

колізій, що створює підґрунтя для визнання законів неконституційними та ускладнює реалізацію принципу законності органами публічного управління [16, с. 6]. Н. Гришиною зауважено, що для адміністративної відповідальності якість законодавства має особливе значення, оскільки невідповідні норми ускладнюють реалізацію принципів індивідуалізації та справедливості покарання [17, с. 71].

Варто зауважити на міжнародному вимірі принципів законності. Погоджуємося з В. Волошиною, що прагнення до відповідності міжнародним стандартам (Європейська конвенція з прав людини, міжнародні пакти) створює додаткову «якірну» норму для національного права, особливо в питаннях судового захисту, кримінальної відповідальності та гарантій прав під час процесів [15, с. 250].

Україна, визнаючи юрисдикцію ЄСПЧ, зобов'язана вивчати та застосовувати його практику, оскільки саме в рішеннях Суду розкривається зміст положень Конвенції, що безпосередньо впливає на тлумачення принципів законності та верховенства права в національному правовому полі. Міжнародні стандарти, за В. Волошиною, не тільки підсилюють захист прав, а й задають орієнтир для національної правотворчості та інститутів правосуддя [15, с. 250].

Цікавими є особливості реалізації принципів законності у кримінальному процесі та публічній безпеці. Так, у сфері кримінального провадження принципи законності набувають своєрідного практичного виміру. Презумпція невинуватості, право на захист, гарантії справедливого суду – всі ці елементи є інструментами реалізації загальних принципів законності у критичних для прав людини ситуаціях. Окремим виявом принципу законності є його реалізація у сфері самозахисту, де дотримання необхідних умов та меж правомірних захисних дій розглядається як продовження цього принципу. Як зазначається у дослідженнях, «саме додержання необхідних меж самозахисту обґрунтовано слід вважати продовженням принципу законності» [18, с. 21], що наголошує на

невід'ємному зв'язку між правом особи на захист та обов'язком діяти в рамках, встановлених законом. Зокрема, ЄСПЧ наголошує, що перевірка законності позбавлення свободи має включати не лише дотримання процесуальних вимог національного законодавства, а й обґрунтованість підозри та легітимність мети такого обмеження прав. Аналіз практики ЄСПЛ та національних судів вказує на необхідність постійного коригування процесуальних норм, аби гарантії не залишалися декларативними [15, с. 251].

В науковій літературі зауважено на питанні кореляції принципів законності із принципами правопорядку. Дійсно, чимало принципів правопорядку корелюють із принципами законності: конституційність, державне забезпечення правопорядку, справедливість, системність. Проте законність має свої специфічні вимоги (процедурність, ієрархічна субординація, правоохоронні гарантії), що обґрунтовують її автономність у системі публічного порядку. На думку Р. Шай, спрямованість політики забезпечення правопорядку має базуватися на принципах законності, аби уникнути зловживань під лозунгом «порядку» [19, с. 118].

Таким чином, принципи законності утворюють взаємопов'язану сукупність імперативів, що забезпечують: верховенство права і верховенство закону; єдність і загальність дії права; рівність перед законом і невідворотність відповідальності; орієнтацію на права людини і матеріальну справедливість; процедурність, відкритість і підконтрольність влади.

Інтеграція цих принципів у практику державного управління та судочинства – завдання не лише юридичного, а й політичного та соціокультурного характеру. Реалізація принципів законності потребує одночасних заходів на рівні права (реформи законодавства й судочинства), інституцій (зміцнення незалежності судів та системи контролю) і суспільства (підвищення правосвідомості та прозорості влади) [1;8].

Принципи законності задають подвійний імператив: формальний – неухильне дотримання процедур і норм (верховенство закону, ієрархія, єдність), і матеріальний – відповідність законів конституційним цінностям і правам людини (правозаконність) [3;5;].

Ця двоєдйність, на думку А. Чубай, знаходить свій вияв у співвідношенні категорій «законність» (як дотримання позитивного права) та «правомірність» (як орієнтація на реалізацію прав і свобод, справедливість і гуманізм) [13, с. 421].

Важливою умовою реалізації принципів законності є висока правова культура громадян і державного апарату, яка є наслідком загального рівня освіти та культури суспільства [19, с. 119]. Лише поєднання цих імперативів дає змогу перейти від декларативної правової структури до дієвого режиму законності, що забезпечує стабільність правопорядку та захист громадянських прав [3;5;].

Якість законодавства, його стабільність та відсутність колізій є не лише технічною вимогою, а самостійним принципом законності, оскільки саме вони створюють передумови для реалізації верховенства права та забезпечення прав людини [16, с. 11].

1.3. Гарантії законності

Законність є одним із фундаментальних принципів функціонування будь-якої правової системи. Проте для її реального втілення недостатньо лише формального проголошення відповідних норм. Вона потребує створення цілісної системи умов, факторів і спеціальних засобів, що забезпечують її дієвість у суспільстві.

У правовій науці та практиці цей комплекс засобів отримав назву гарантій законності. Погоджуємося, з О. Шурко, що «гарантії законності – це об'єктивні умови і суб'єктивні фактори, а також спеціальні засоби і заходи, за допомогою яких забезпечується режим законності» [20, с. 199].

Гарантії законності не зводяться лише до юридичних механізмів. Вони охоплюють увесь спектр соціальних, політичних, економічних і культурних передумов, без яких неможливо забезпечити повноцінне функціонування правових норм.

Як зазначено Р. Шай, сам по собі закон не може гарантувати власного виконання; необхідна наявність інституційних, правових та соціальних засобів, що створюють можливості для його реалізації [19, с. 119].

У навчальній та науковій літературі традиційно виокремлюють дві основні групи гарантій: загальносоціальні та спеціально-соціальні. Загальносоціальні гарантії охоплюють широкий спектр об'єктивних умов суспільного життя, які забезпечують середовище для функціонування законності.

Щодо економічних гарантій можемо сказати, що економічна основа законності визначається станом і стабільністю економіки, багатоманітністю форм власності, рівністю доступу до економічних ресурсів і ритмічністю виробничих процесів.

Як підкреслено Р. Шай, економічні гарантії створюють матеріальну базу законності, адже без неї правові приписи залишаються декларативними [19, с. 119]. Наприклад, коли в державі існує високий рівень безробіття, тіньова економіка чи майнова нерівність, правові механізми захисту прав людини фактично не працюють. І навпаки, стабільний економічний розвиток формує передумови для ефективного виконання правових норм.

Політичні гарантії охоплюють демократичний конституційний лад, принцип поділу влади, реальне функціонування механізмів контролю, а також наявність політичного плюралізму. У статті 19 Конституції України встановлено, що «органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі та у спосіб, передбачені Конституцією і законами України». Це положення розглядається як базова політична гарантія проти свавілля держави [1, с. 371].

Як зазначається у наукових дослідженнях В. Михайлова, принцип законності є невід'ємною частиною додержання уповноваженими органами та окремими їхніми особами процесуальної складової застосування заходів адміністративного впливу [21, с. 93]. Однак на практиці, зокрема в діяльності патрульної поліції, спостерігаються системні порушення цього принципу, такі як некваліфіковане оформлення матеріалів адміністративних справ, недоліки при складанні протоколів та винесенні постанов, порушення конституційних прав громадян під час провадження у справах, що є однією з причин звернення осіб зі скаргами до компетентних органів на непрофесійні дії працівників поліції [22, с. 81]. Так, контроль за дотриманням законності судових актів здійснюється вищестоящими судами, які мають повноваження скасовувати або змінювати рішення, що не відповідають вимогам матеріального чи процесуального права, що є ключовим елементом забезпечення законності у цивільному судочинстві [23, с. 159-161].

Ідеологічні гарантії законності проявляється у формуванні правосвідомості, поширенні поваги до закону та розвитку суспільної правової культури. В.В. Наливайко слушно підкреслено, що «законність не може ґрунтуватися виключно на примусових заходах, її основою є добровільне виконання правових приписів, що залежить від рівня правової культури» [2, с. 231].

Це означає, що навіть найбільш досконалі закони залишаються неефективними, якщо суспільство не визнає їхню обов'язковість. Принцип законності суттєво впливає на правові знання, правову культуру молоді та нового покоління населення країни. Він формує їхнє ставлення до держави загалом та до її інститутів, зокрема суду, а також зміцнює довіру до держави як інституції [21, с. 90].

Культурні гарантії тісно пов'язані з розвитком освіти, поширенням правової грамотності та підвищенням загальної культури громадян. Погоджуємося, що рівень правової культури суспільства визначає здатність

громадян не тільки знати свої права, але й активно їх відстоювати [19, с. 119]. Таким чином, культурні гарантії формують ґрунт для добровільного виконання законів, що знижує потребу у примусових заходах.

Отже, загальносоціальні гарантії створюють необхідне середовище для функціонування законності. Вони не мають безпосереднього юридичного характеру, проте забезпечують фундамент, на якому будуються спеціальні гарантії. Без стабільної економіки, демократичного ладу та високої правової культури неможливо сформувати ефективний правопорядок.

Як зазначає М. Самбор, спеціально-соціальні гарантії включають у себе передусім юридичні та організаційні механізми, що мають цілеспрямований характер і безпосередньо впливають на забезпечення законності [22, с. 80].

Юридичні гарантії визначаються як «закріплені у чинному законодавстві умови і засоби, що безпосередньо забезпечують законність, безперешкодне здійснення і захист прав і свобод громадян» [20, с. 200]. У науковій літературі виділяють чотири основні групи таких гарантій:

- превентивні (запобіжні) – спрямовані на попередження правопорушень; йдеться про встановлення чітких процедур, правил та обмежень, які мінімізують можливості для зловживань;
- припиняючі – гарантують негайне зупинення протиправних дій; класичним прикладом є затримання правопорушника чи арешт;
- відновлюючі – забезпечують відновлення порушених прав та компенсацію завданої шкоди; це може бути повернення незаконно вилученого майна або відшкодування збитків;
- каральні – полягають у застосуванні заходів юридичної відповідальності, зокрема штрафів або кримінального покарання [1, с. 375-376].

Юридичні гарантії реалізуються через діяльність таких суб'єктів, як парламент, Президент, суди, прокуратура, органи виконавчої влади та

місцевого самоврядування. Наприклад, Верховна Рада ухвалює закони, що формують правову основу; Президент України виступає гарантом Конституції; суди здійснюють правосуддя як головний інструмент захисту прав і свобод; прокуратура, діючи в режимі законності, зобов'язана забезпечувати дотримання конституційно-правових приписів та ні в якому разі не відступатися від законних вимог, діючи у правовому полі [24, с. 26].

Гарантії законності, до складу яких входять у тому числі організаційні чинники, займаються забезпеченням дотримання законів та прав громадян, а їх реалізація відбувається через «створення умов ідеологічного, культурного, економічного та ін. характеру, що здатні позитивно вплинути на фактичне дотримання гарантій законності» безпосередніми виконавцями та контролюючими органами [25, с. 273]. Як наголошується у літературі, ефективність організаційних гарантій значною мірою залежить від рівня суспільного розвитку, проте саме вони забезпечують щоденне функціонування правопорядку. Якість правозастосування, перевірка норми позитивного права практикою її реалізації значною мірою залежать від професіоналізму та кваліфікації суб'єктів правозастосування. Зокрема, від наявності в таких суб'єктів достатніх знань, умінь і навичок правильного застосування норм позитивного права [21, с. 95].

Спеціально-соціальні гарантії мають безпосередній характер і забезпечують реалізацію законності через інституційну та правову діяльність. Їхня ефективність залежить від якісного законодавства, професійності державного апарату та організаційного забезпечення.

Особливе місце в системі гарантій посідають положення Конституції України. Вони формують основу правової системи і виступають безпосереднім гарантом дотримання правових норм. Серед них можна виділити: принцип верховенства права (ст. 8); право на судовий захист (ст. 55); право на відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів влади (ст. 56); право кожного знати свої права й обов'язки (ст. 57);

презумпцію невинуватості (ст. 62); обов'язок дотримуватися Конституції та законів (ст. 68).

Як слушно зазначено деякими авторами, конституційні гарантії мають фундаментальний характер, адже вони не тільки визначають основні принципи правопорядку, але й прямо діють як механізми захисту прав громадян. Відповідно до ст. 6 Конституції України, органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених нею межах і відповідно до законів України, що є однією з визначальних засад правового порядку [21, с. 92].

У системі гарантій центральне місце належить діяльності державних органів. Їхня взаємодія створює багаторівневу систему захисту правопорядку. Так, Верховна Рада України ухвалює закони, що формують правову базу суспільних відносин; Конституційний Суд здійснює конституційний контроль, запобігаючи ухваленню актів, що суперечать Основному Закону; Суди загальної юрисдикції реалізують правосуддя, яке вважається «ключовою гарантією законності» [23, с. 158].

Судова гілка влади та її рішення відіграють ключову роль у формуванні правового порядку в Україні. Вони асоціюються із законністю дій органів державної влади, ефективністю управлінського впливу на соціальні відносини, збалансуванням інтересів особи, суспільства і держави, а також з утвердженням верховенства права та дотриманням прав і свобод людини [21, с. 102].

Далі, прокуратура здійснює нагляд за дотриманням законів, забезпечуючи баланс між державою та громадянами. Законність щодо прокуратури визначається як режим точного і неухильного дотримання нею, її посадовими і службовими особами вимог загальновизнаних міжнародних актів, Конституції і законів України [24, с. 26]. Реалізація принципу законності полягає, зокрема, у «забезпеченні працівниками, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, виконання вимог чинного законодавства», а також у «виконанні окремими суб'єктами контролю-

наглядних функцій» щодо дотримання прав особи [25, с. 273]. А. Комзюк зауважує, щодо поліції, як органу виконавчої влади, принцип законності означає, що вона діє виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України [26, с. 48].

Як зазначено Д. Гайденко, важливою складовою сучасної правової системи є міжнародні гарантії законності. Україна, будучи учасником міжнародних договорів і членом Ради Європи, зобов'язалася забезпечувати права людини відповідно до європейських стандартів [27, с. 121].

Зокрема, практика Європейського суду з прав людини виступає дієвим механізмом контролю за дотриманням правових норм на національному рівні. Як наголошується у літературі, міжнародний вимір законності створює додаткові гарантії, що посилюють внутрішньодержавні механізми [27, с. 121]. Кримінальне процесуальне законодавство застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, що є невід'ємним атрибутом забезпечення режиму законності [24, с. 27].

Таким чином, гарантії законності становлять цілісну систему умов, факторів та засобів, що забезпечують реальне функціонування правових норм. Вони поділяються на загальносоціальні (економічні, політичні, ідеологічні, культурні), спеціально-соціальні (юридичні й організаційні), конституційні та міжнародні.

Їх ефективність визначається комплексним застосуванням та узгодженістю діяльності державних інституцій. Як підкреслюється в наукових джерелах, реалізація гарантій законності є запорукою побудови демократичної, правової держави та становлення громадянського суспільства [18; 20; 21; 23; 25; 26]. Лише за таких умов можливим є забезпечення панування в державі ідеології верховенства права і реальний режим законності [24, с. 28].

Висновки до Розділу 1

1. Законність є комплексним багатовимірним явищем, яке не зводиться до однієї-єдиної характеристики, а виступає одночасно у трьох взаємопов'язаних іпостасях: як принцип, метод і режим правового життя.

Як принцип, законність формує імперативну, загальнообов'язкову вимогу діяти в межах і на підставі права, що поширюється на всіх суб'єктів правовідносин. Цей принцип виключає свавілля та підміну правових приписів довільними управлінськими рішеннями, створюючи фундамент для стабільності та передбачуваності державної політики.

Як метод державного управління, законність означає, що регулювання суспільних відносин здійснюється виключно правовими засобами з дотриманням встановлених процедур, виключаючи будь-які позаправові форми впливу. Вона виступає «опорною» основою для застосування організаційних, контрольних-наглядових, виховних і примусових методів.

Як режим, законність являє собою якісну характеристику правового життя – стан відповідності реальних суспільних відносин законам і підзаконним актам, що відображають принципи свободи, формальної рівності та справедливості. Це не лише сукупність норм чи процедур, але й стан правової упорядкованості, що засвідчує, наскільки передбачувано, стабільно й справедливо функціонує правопорядок.

Важливим результатом дослідження стало усвідомлення того, що сучасне розуміння законності в правовій державі неможливе без ідеї «правозаконності», тобто єдності формального дотримання норм (верховенство закону), їх матеріальної справедливості та відповідності вищим правовим цінностям (верховенство права). Ця єдність є запорукою того, що законність не вироджується у формальну «слухняність» нормам, що суперечать праву, як це мало місце в тоталітарних практиках. Отже, законність – це принцип, метод і режим правового життя, який охоплює весь цикл: від правотворчості до правореалізації та контролю.

2. Принципи законності утворюють системний, взаємопов'язаний каркас, що забезпечує її реальне функціонування та перехід від абстрактних ідей правової держави до конкретних процедур і механізмів.

Серед класичних принципів можна назвати верховенство закону, що передбачає підпорядкованість нормативних актів Конституції та закону; єдність та загальність дії права, що передбачає уніфіковане тлумачення і застосування норм на всій території держави щодо всіх суб'єктів; рівність всіх перед законом та невідворотність юридичної відповідальності.

Проте сучасна доктрина та конституційна практика наголошують на низці специфічних принципів, що розкривають нові виміри цієї категорії. Серед них: а) орієнтація на права людини, яка виводить законність за межі формальної слухняності до забезпечення гідності, свободи та соціальної справедливості; цей принцип підкреслює, що не всяка формальна відповідність закону достатня, а важлива співвідповідність норм загальнолюдським цінностям. Саме тому в науковому обігу принцип законності пропонують доповнити принципом правомірності, який орієнтований на поведінку, максимально спрямовану на реалізацію прав та свобод громадян; б) принцип процедурності, який гарантує, що прийняття і застосування норм відбуваються з дотриманням відкритих та легітимних процедур; він вимагає належної процедурної форми їх ухвалення та застосування (відкриті процедури, обґрунтована експертиза, громадські консультації, публічність); в) принципи підконтрольності та відкритості влади, що запобігають дискреції та сприяють однаковості застосування права; г) системний контроль (парламентський, публічний) і доступ до інформації про діяльність органів влади є невід'ємними атрибутами сучасної законності; д) якість законодавства, тобто стабільність, ясність, відсутність колізій і наукове обґрунтування – виступає не тільки технічним стандартом, а й самостійним принципом законності, оскільки невідповідні, суперечливі чи непродумані норми породжують юридичну невизначеність і сприяють корупційним практикам, підриваючи саму ідею законності.

3. Гарантії законності – це об'єктивні умови і суб'єктивні фактори, а також спеціальні засоби і заходи, за допомогою яких забезпечується режим законності. Система гарантій є цілісною, динамічною та має складну структуру.

Загально-соціальні гарантії (економічні, політичні, ідеологічні, культурні) створюють необхідне об'єктивне середовище для функціонування права. Економічні гарантії (стабільність економіки, багатоманітність форм власності) формують матеріальну базу, без якої правові приписи залишаються декларативними. Політичні гарантії (демократичний лад, поділ влади, політичний плюралізм) забезпечують інституційні рамки. Ідеологічні та культурні гарантії (рівень правосвідомості, правова освіта, правова культура) визначають, наскільки формальні норми здатні трансформуватися у правомірну поведінку, оскільки законність не може ґрунтуватися виключно на примусових заходах.

Спеціально-соціальні гарантії мають безпосередній, цілеспрямований характер. Серед них ключову роль відіграють: а) юридичні гарантії (превентивні, припиняючі, відновлюючі, каральні), закріплені в законодавстві та реалізовані через діяльність державних органів, вони утворюють механізм забезпечення дотримання, виконання та захисту правових норм; б) організаційні гарантії, що включають професійний кадровий потенціал державного апарату, належне фінансування правоохоронних органів, розвиток правової освіти та діяльність спеціальних інституцій із протидії корупції; в) конституційні гарантії (верховенство права, право на судовий захист, презумпція невинуватості тощо) формують нормативну основу всієї системи, надаючи їй найвищу юридичну силу; г) міжнародні гарантії, зокрема юрисдикція Європейського суду з прав людини та зобов'язання за міжнародними договорами, які задають додаткові стандарти та виступають зовнішнім механізмом контролю за дотриманням правових норм на національному рівні.

РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОПОРЯДКУ

2.1. Визначення та ознаки правопорядку

Правапорядок є однією з ключових категорій теорії держави і права, оскільки саме він уособлює практичний результат дії права та законності.

Якщо законність відображає вимогу суворого й неухильного дотримання правових норм усіма суб'єктами суспільних відносин, то правапорядок постає як фактичний стан упорядкованості цих відносин, що досягається через правове регулювання та забезпечується діяльністю держави.

Як зазначається в науковій літературі деякими авторами, зокрема В. Богуславським, правапорядок можна визначити як «стан дотримання учасниками суспільних відносин вимог усіх нормативно-правових актів, а не певної їх частини» [28, с. 98]. Саме тому в науковій літературі неодноразово підкреслюється, що «Обов'язковою умовою існування правапорядку є також додержання законності, а точніше, режим правозаконності» [5, с. 521].

Важливість правапорядку для функціонування суспільства визначається тим, що він забезпечує стабільність, передбачуваність і організованість усіх сфер життя.

Погоджуємося з Т. Подорожною, якою зазначено, що правапорядок виступає як смислове призначення права, яке досягається забезпеченням стабільності людського буття [29, с. 245].

Без належного правапорядку держава не здатна ефективно здійснювати свої функції, гарантувати права і свободи громадян, а також підтримувати соціальну гармонію. Як справедливо зазначає О.Ф. Скакун, «правапорядок є не лише юридичною категорією, а й соціальною цінністю, що визначає рівень розвитку демократичної держави» [3, с. 454-455].

У науковій літературі існує декілька підходів до визначення правопорядку, проте всі вони сходяться на тому, що він є системним явищем, яке відображає стан урегульованості суспільних відносин на основі права. Багатьма авторами, зокрема В. Богуславським наголошено, що правопорядок синтезує правовиявлення на рівні реальних суспільних зв'язків, є загальним вираженням взаємодії правовідносин, суб'єктивних прав та обов'язків [28, с. 97].

О.М. Цвік, О.В. Петришин та інші автори визначають правопорядок як «стан впорядкованості, узгодженості суспільних відносин, сформований на основі права і в умовах законності» [5, с. 521].

Таким чином, правопорядок можна розуміти як впорядкованість суспільних відносин, що виникає в результаті системного й послідовного застосування правових норм, гарантованого державними інституціями. Він не існує сам по собі, а є похідним від законності, яка виступає його основою.

Правопорядок і законність є категоріями тісно взаємопов'язаними, проте не тотожними. Як вбачається в сучасній доктрині, законність визначає правову модель, в той час, як правопорядок – стан відповідності правовідносин цій моделі [30, с. 53].

Законність виступає принципом і режимом поведінки суб'єктів у межах права, а правопорядок – це фактичний стан, що виникає як наслідок реалізації законності. У цьому сенсі можна сказати, що законність – це причина, а правопорядок – результат. О.Ф. Скакун визначає правопорядок як реальне, повне і послідовне здійснення усіх вимог законності, принципів права та який є кінцевим результатом дії права [28, с. 97].

Водночас правопорядок виступає гарантом і підкріпленням законності: чим стабільніший і міцніший правопорядок, тим легше забезпечується режим законності. Ця взаємозалежність підкріплюється думкою, що правопорядок і законність – «це категорії, що виражають право в дії, у процесі його функціонування» [30, с. 54].

Конституція України прямо підкреслює взаємозв'язок законності та правопорядку. У статті 1 зазначено, що Україна є правовою державою, а в статті 8 закріплюється принцип верховенства права. Це означає, що сама сутність державності в Україні визначається існуванням правопорядку як обов'язкової умови функціонування демократичного суспільства.

Щодо ознак правопорядку слід зауважити, що у літературі виокремлюється низка ознак, що дозволяють відрізнити правопорядок від інших форм соціального порядку (морального, корпоративного, звичаєвого). Основними з них є такі: нормативність, загальнообов'язковість, системність, стабільність, охоронюваність державою, зв'язаність правами і свободами людини. Розглянемо коротко їх зміст.

Нормативність передбачає, що правопорядок ґрунтується на нормах права, які мають загальнообов'язковий характер і забезпечуються державою. За О. Крижановською, ключовий акцент у розумінні правового порядку робиться на його нормативній природі: це стан упорядкованості, урегульованості, організованості суспільних відносин, який утворюється, існує та функціонує внаслідок фактичної реалізації правових норм [31, с. 10].

Загальнообов'язковість означає, що всі суб'єкти – від громадян до державних органів – зобов'язані діяти відповідно до правових норм. Цей принцип закріплений у статті 19 Конституції, де встановлено, що органи державної влади та місцевого самоврядування зобов'язані діяти лише на підставі і в межах закону [1, с. 371].

Системність передбачає, що правопорядок є не сукупністю ізольованих актів правомірної поведінки, а цілісною системою урегульованих відносин, що взаємодіють між собою. Як система, за І. Забарою, це впорядкована єдність відносин, що знаходяться у зв'язках між собою і врегульовану правом [32, с. 6].

Стабільність означає, що однією з важливих ознак правопорядку є його відносна стійкість. Це не хаотичний процес, а впорядкований стан, який передбачає сталість правових норм і механізмів їх реалізації.

Охоронюваність державою передбачає, що правопорядок забезпечується примусовою силою держави. Він у необхідних випадках встановлюється із застосуванням примусових заходів державно-владного, імперативного характеру [30, с. 56]. Класичний підхід пов'язує правопорядок з державою, оскільки сама теоретична конструкція правопорядку тісно пов'язана з державою [31, с. 9].

Зв'язаність правами і свободами людини, передбачає, що правопорядок не може існувати поза правами людини, адже його сутність полягає у створенні таких умов, за яких права і свободи гарантуються та захищаються. З позицій особи правовий порядок виступає передусім як засіб захисту її прав, свобод і законних інтересів [3, с. 455, 458]. У цьому контексті він безпосередньо пов'язаний із положеннями статті 3 Конституції, яка проголошує людину, її життя і здоров'я, честь і гідність найвищою соціальною цінністю.

Узагальнюючи ці ознаки, можна сказати, що правопорядок є результатом дії права і водночас умовою його подальшого функціонування.

Погоджуємося з Т. Подорожною, що критерієм ефективності права є дієвість правових засобів (які забезпечують правомірність дій суб'єктів), що встановлюють правопорядок у взаєминах між людьми [33, с. 19]. Він є динамічним станом суспільства, що постійно розвивається, але має відносну стабільність завдяки правовому регулюванню.

Важливим є зауваження на питанні конституційного закріплення правопорядку, яке означає, що хоча Конституція України і не містить прямого визначення правопорядку, проте її положення формують його основу. Вже у преамбулі проголошується прагнення українського народу забезпечити права і свободи людини та гідні умови її життя, що можливо лише за умов існування належного правопорядку.

У статті 1 Конституції України Україна проголошується правовою державою, що означає панування права і правопорядку у всіх сферах суспільного життя. Сьогодні цілком на часі розуміння державно-правового регулювання в антропологічному вимірі, де людина, її права і свободи є центральним, інтеграційним елементом [3, с. 458].

Статтею 3 Конституції України визначено права і свободи людини як найвищу соціальну цінність, що є водночас і метою, і умовою правопорядку.

Стаття 8 закріплює принцип верховенства права, який виступає безпосереднім конституційним фундаментом правопорядку, а стаття 19 Конституції України встановлює принцип законності для органів державної влади, що прямо гарантує функціонування правопорядку в державі. Важливо зауважити, що термін «правапорядок» активно використовується в нормативно-правових актах, зокрема, в Конституції України, але не має визначення у законі [28, с. 96].

Таким чином, Конституція України визначає правопорядок як необхідну умову реалізації конституційних прав і свобод та як основу функціонування правової держави.

Відносно питання значення правопорядку погоджуємося з думкою, що правопорядок має не лише юридичне, а й соціальне значення. Він виступає умовою стабільності політичної системи, економічного розвитку, соціальної гармонії.

Правапорядок є «супутником», фактором та умовою цивілізованого життя людей. Без правопорядку неможливе ефективне функціонування демократичних інститутів, забезпечення безпеки суспільства та гарантування прав людини. Згідно з дослідженнями, правопорядок охоплює собою громадський порядок та громадську безпеку, однак не обмежується ними, що підкреслює його всеосяжний характер [28, с. 100].

Підсумовуючи, слід зазначити, що правопорядок – це впорядкованість суспільних відносин, що ґрунтується на праві, забезпечується законністю та

охороняється державою. Він є результатом реалізації законності та водночас умовою подальшого розвитку правової системи.

Правопорядок як упорядкування суспільних відносин є результатом дії ефективного права в цілому [33, с. 26]. Основними його ознаками є нормативність, загальнообов'язковість, системність, стабільність, охоронюваність державою та зв'язаність із правами людини.

Конституція України, закріплюючи принципи верховенства права, рівності перед законом та правової державності, створює основу для функціонування правопорядку. Отже, правопорядок є не лише юридичною категорією, а й соціальною цінністю, що забезпечує стабільність і розвиток демократичного суспільства [1; 2; 3; 5].

2.2. Зміст і структура правопорядку

Розгляд змісту та структури правопорядку має ключове значення для розуміння його сутності, природи та практичного значення у системі правового регулювання. Правопорядок, як уже було зазначено у попередньому підрозділі, є не лише результатом дії норм права, але й показником ефективності функціонування правової системи в цілому.

Аналізуючи його, важливо враховувати, що «терміни «правопорядок», «громадський порядок / безпека» та «публічна безпека»... можуть вживатися у вітчизняному законодавстві як у широкому, так і у вузькому значеннях» [34, с. 26]. Тому розкриття його змісту та структури дає можливість виявити внутрішні зв'язки між елементами правового життя, зрозуміти логіку побудови правової системи, а також визначити, як саме право втілюється у реальні суспільні відносини. Зауважимо, що зміст і структура правопорядку формуються та функціонують на основі режиму законності, який виступає головним гарантом їх втілення в життя [5, с. 521].

У науковій літературі правопорядок визначається як певний стан суспільних відносин, у якому панує організованість, стабільність, узгодженість поведінки суб'єктів права та відповідність цієї поведінки приписам норм права [5, с. 521-522]. При цьому він є категорією динамічною: змінюється разом із розвитком суспільства, економіки, політики, правової культури [3, с. 454].

Для глибшого розуміння правопорядку необхідно проаналізувати його зміст – тобто те, що становить його «внутрішнє наповнення», і його структуру – тобто як це наповнення організовано, які елементи його утворюють і як вони взаємодіють між собою.

Зміст правопорядку проявляється у специфічній сфері публічної діяльності, спрямованої на врегулювання суспільних відносин. У своєму вузькому значенні він відображає «специфічний аспект публічної діяльності уповноважених суб'єктів владних повноважень» [34, с. 26], що полягає у забезпеченні такого стану суспільних відносин, який досягається виключно на основі права. Погоджуємося з Т. Вайдою, що правопорядок «складається тільки на основі правових норм, і тому охороняється спеціальними державно-правовими засобами» [34, с. 28], чим відрізняється від широкого поняття громадського порядку. Тобто, це ті реальні процеси, які відбуваються у державі та суспільстві й які мають відповідати приписам права. Як зазначено О.М. Цвік, «Правапорядок передбачає, що в поведінці суб'єктів права реально повністю втілюється вся система правових засобів, насамперед правових норм...» [5, с. 521]. Це означає, що правопорядок не існує у відриві від поведінки людей, органів держави, організацій – він проявляється саме через цю поведінку, якщо вона є правомірною. Ця позиція знаходить підтвердження в сучасній доктрині, згідно з якою «правапорядок – це система правовідносин, яка складається в результаті реалізації режиму законності, правових принципів, системи права і законодавства всіма суб'єктами суспільних відносин» [35, с. 71]. Хоча це визначення стосується національного рівня, його логіка цілком застосовна і

для загальної теорії. Дійсно, «правопорядок як об'єктивно й суб'єктивно зумовлений стан соціального життя, який визначається внутрішньою узгодженістю, урегульованістю системи правових відносин, оснований на нормативних вимогах, принципах права та законності, а також на демократичних, гуманістичних і етичних категоріях, правах та обов'язках, свободах і відповідальності всіх суб'єктів права» [36, с. 40].

На думку О.Ф. Скакун, правопорядок – це не просто дотримання норм, а стан, у якому суспільні відносини упорядковуються завдяки узгодженості прав і обов'язків, а також функціонуванню механізмів відповідальності, що стимулюють правомірну поведінку [3, с. 454-455].

Отже, зміст правопорядку – це реалізовані суб'єктивні права; виконані юридичні обов'язки; стабільність і передбачуваність суспільних зв'язків; ефективне функціонування правових механізмів захисту та контролю.

У наукових джерелах виділяють два аспекти змісту правопорядку – матеріальний і юридичний. Матеріальний зміст відображає реальні соціальні процеси, які врегульовані правом. Це економічні, політичні, соціальні, культурні та моральні відносини, які набувають організованості через правове регулювання. М.Кельман, О.Мурашин підкреслюють, що правопорядок – це не лише правова категорія, але й соціальна реальність [1, с. 377-378]. Це означає, що без відповідного соціального середовища (розвиненої економіки, демократичних інститутів, високого рівня правової культури) неможливо забезпечити сталий правопорядок. Теоретики міжнародного правопорядку також виділяють соціально-економічні та соціально-політичні передумови його становлення, що визначають існуючий стан і впливають на подальше формування [1, с. 373-375].

Важливо розрізнити правопорядок та ширше явище – громадський порядок. Як зазначено деякими авторами, «правопорядок є частиною громадського порядку, а останній регулює суспільні відносини як правовими, так і неправовими методами – всіма соціальними нормами та принципами (правовими, моральними, звичаєвими, корпоративними,

релігійними та ін.)» [1, с. 379]. Отже, матеріальний зміст правопорядку є лише частиною більш широкого соціального контексту.

Яскравим прикладом спеціалізованої системи відносин, що становить матеріальний зміст правопорядку в конкретній сфері, є «встановлений порядок несення та проходження військової служби (військовий правопорядок) – це сукупність таких, що виникають в процесі життя і бойової діяльності військ, суспільних відносин, закріплених у законах, військових статутах, положеннях про проходження служби різними категоріями військовослужбовців та інших актах законодавства» [35, с. 72].

Юридичний зміст правопорядку полягає у нормативній визначеності поведінки суб'єктів та у фактичній реалізації норм права. Це корелює з висновком, що правопорядок «охоплює собою і громадський порядок і громадську безпеку» [2, с. 224], але при цьому обмежується виключно правовою сферою, оскільки «складається тільки на основі правових норм, і тому охороняється спеціальними державно-правовими засобами» [1, с. 379]. Це корелює з висновком, що у вузькому значенні категорія «правопорядок» відображає специфічний аспект публічної діяльності уповноважених суб'єктів владних повноважень [34, с. 26].

Тут маються на увазі такі елементи: суб'єктивні права (на працю, на освіту, на свободу слова тощо); юридичні обов'язки (дотримуватися закону, сплачувати податки, виконувати рішення суду); відповідальність за правопорушення (адміністративна, кримінальна, цивільна тощо). Ці елементи забезпечують стабільність та передбачуваність у правовій системі. Люди знають, що вони мають право робити, чого вони не можуть робити, і яка відповідальність настає у разі порушення норм. Юридичний зміст також визначає межі правопорядку, який «виділяється в системі загального правопорядку» своїми специфічними ознаками, зокрема, спеціальним суб'єктним складом та сферою регулювання [35, с. 72].

Зміст правопорядку складається з кількох ключових елементів, які у сукупності забезпечують його функціонування: а) права і свободи особи, які

становлять фундамент будь-якого правопорядку. Відповідно до Конституції України, саме людина, її життя і здоров'я, недоторканність і безпека визнані найвищою соціальною цінністю [34, с. 27]. Важливою тенденцією формування міжнародного правового порядку є пріоритет прав людини, порівняно з іншими політичними та правовими цінностями [36, с. 40]; б) юридичні обов'язки, які визначають межі поведінки особи, забезпечують баланс між інтересами окремої особи і суспільства; в) юридична відповідальність, яка є гарантією дотримання норм, та стимулятором правомірної поведінки, без неї правопорядок був би декларативним. Наприклад, «норми КК України про кримінальну відповідальність за злочини проти порядку несення військової служби (військові злочини) сприяють формуванню стримуючих мотивів поведінки військовослужбовців» [35, с. 74], що безпосередньо впливає на зміст військового правопорядку; г) правосвідомість і правова культура.

Структура правопорядку – це внутрішня організація його елементів, спосіб їх поєднання у єдину систему, яка визначає, як саме правопорядок «працює» у реальному житті. Погоджуємося, що його можна розглядати «як складну систему, яка містить і визначає впорядковану взаємодію компонентів у межах єдиного цілого, а саме учасників правопорядку, відносин, зв'язків між ними, актів реалізації... права» [3, с. 456].

Згідно з системним підходом, представленим у схемах В.В. Наливайко, структура правопорядку є багатоелементною і включає наступні компоненти [2, с. 225]: а) інституційний елемент – це суб'єкти права, які беруть участь у правовідносинах і несуть відповідальність за свої дії, включаючи «держави та міжнародні організації» [37, с. 82];

б) документально-актний елемент – це правові норми та інші правові акти, які встановлюють загальнообов'язкові правила поведінки; ця складова виступає «нормативним підґрунтям формування» правопорядку [37, с. 82]. Тут варто зауважити, що основу для спеціалізованих правопорядків складають відповідні комплекси норм, наприклад, «військове право є

основою регламентації суспільних відносин у військовій сфері» [35, с. 73]. «Процес закріплення в міжнародно-правових актах прийнятних для держав положень, пов'язаних із інформаційною діяльністю, хоча і повільно, враховуючи ідеологічне протистояння між державами, сприяв становленню міжнародно-правового регулювання і, як наслідок, сучасного міжнародного інформаційного правопорядку» [38, с. 41];

в) функціонально-діяльнісний елемент – це правові відносини, «які відповідають принципам і нормам права» [37, с. 82], і становлять функціонуючий правопорядок. У військовій сфері це, зокрема, «порядок підлеглих та військової честі; порядок проходження військової служби; порядок експлуатації озброєння і військової техніки...» тощо [35, с. 72]; важливу роль у функціонуванні інтеграційного правопорядку відіграють спеціалізовані інституції, зокрема, «важлива роль в утвердженні автономії правопорядку спільноти належить Суду ЄС» [39, с. 153].

г) ідеологічний елемент – це правова ідеологія, правосвідомість та правова культура, які формують загальні уявлення про правопорядок і мотивують до правомірної поведінки;

д) комунікативний (інтегративний) елемент - це узгодженість дій усіх елементів системи, їх зв'язок із суспільним порядком та міжнародним правопорядком; правопорядок ЄС є яскравим прикладом інтеграційного елементу, оскільки він «виявляє себе як інтеграційний в силу його утворення на основі об'єднання та «переплавлення» окремих, самостійних правових систем і чинних на їх основі правопорядків у досить стійке та цілісне наднаціональне правове утворення» [39, с. 153].

У літературі виділяють кілька рівнів структури правопорядку [1; 3]:

а) загальносоціальний рівень – це правопорядок у масштабах усього суспільства і охоплює всі сфери життя;

б) галузевий рівень – це правопорядок у межах окремих галузей права, тобто цивільно-правовий порядок у договірних відносинах, кримінально-правовий – у сфері боротьби зі злочинністю; цей напрямок досліджень є

одним з ключових у сучасній науці, коли «правопорядок вивчається у певних галузях» [3, с. 456], таких як «міжнародний фінансовий правопорядок», «міжнародний економічний правопорядок», «військовий правопорядок», «міжнародний інформаційний правопорядок»;

в) інституційний рівень – це правопорядок у межах окремих правових інститутів (власність, шлюб, громадянство, тощо), де кожен з цих рівнів має свої особливості, але всі вони взаємопов'язані і утворюють єдину систему;

г) інтеграційний (наднаціональний) рівень – це правопорядок, що виникає внаслідок об'єднання правових систем кількох держав, а класичним прикладом є «правопорядок ЄС як окремий вид інтеграційного правопорядку» [39, с. 152], який існує паралельно з національними правопорядками. Погоджуємося з М. Пісовим, що «на сьогодні багато уваги присвячується глобалізації, проте часто в тіні залишається інша важлива тенденція в міжнародних відносинах, яка пов'язана з іншою проблемою, зокрема тенденція міжнародної регіональної інтеграції» [36, с. 39].

Зміст і структура правопорядку перебувають у тісній діалектичній єдності. Зміст визначає, що саме входить до правопорядку, які елементи його складають, які процеси у ньому відбуваються. Структура ж показує, як ці елементи організовані, як вони взаємодіють, як функціонує система в цілому. Структура є формою, а зміст – наповненням цієї форми. Лише їхня єдність забезпечує реальне функціонування правопорядку як цілісного явища [2, с. 224-225]. Ця єдність знаходить свій вияв у функціях правопорядку, зокрема, у функції відокремлення його якісної визначеності через упорядкування наявної структури та координацію взаємодії компонентів. Без чіткої структури зміст правопорядку був би хаотичним, а без належного змісту структура залишалася б формальною. Тільки у поєднанні вони забезпечують стабільність і ефективність правової системи.

Зміст правопорядку в законодавстві розкривається через дві ключові характеристики. По-перше, це його нормативна основа: він «складається тільки на основі правових норм, і тому охороняється спеціальними

державно-правовими засобами» [34, с. 28]. По-друге, це його функціональне призначення, яке у вузькому значенні відображає «специфічний аспект публічної діяльності уповноважених суб'єктів владних повноважень» [34, с. 26], що полягає у забезпеченні та охороні впорядкованості суспільних відносин виключно правовими методами.

Структура правопорядку – це система елементів (суб'єктів, норм, відносин, механізмів реалізації), які взаємодіють між собою для забезпечення упорядкованості суспільного життя. Її слід розглядати через призму п'яти взаємопов'язаних елементів: інституційного, документально-актного, функціонально-діяльнісного, ідеологічного та комунікативного [2, с. 225]. Вона функціонує на загальносоціальному, галузевому та інтеграційному рівнях, що підтверджується аналізом як національних, так і наднаціональних правопорядків [39, с. 157].

Зміст і структура правопорядку утворюють єдину систему, яка є основою стабільності, безпеки та розвитку суспільства. Їх дослідження дозволяє не лише глибше зрозуміти природу правопорядку, а й сформувані ефективні механізми його забезпечення. Стабільний правопорядок може існувати лише там, де є гармонія між його змістом (реальними відносинами) та структурою (механізмами їх організації), що забезпечується через неухильне дотримання законності.

2.3. Функції і принципи правопорядку

Проблематика функцій і принципів правопорядку належить до ядра загальної теорії держави і права, оскільки саме через них правопорядок виявляє себе як «об'єктивно та суб'єктивно обумовлений стан соціального життя, який характеризується внутрішнім погодженням, урегульованістю системи правових відносин, заснованих на нормативних вимогах, принципах права та законності» [8, с. 8]. Дійсно, «... правопорядок – це стан

(режим) правової впорядкованості (урегульованості і погодженості) системи суспільних відносин, що складається в умовах реалізації законності, тобто це атмосфера нормального правового життя, яка встановлюється в результаті точного і повного здійснення приписів правових норм (використання прав, виконання обов'язків, дотримання заборон) всіма суб'єктами права» [40, с. 30]. Функції «працюють» у межах певної структури, а принципи формують її ціннісно-нормативний каркас.

У науковій літературі функції правопорядку визначаються як основні, системоутворювальні напрями формування і підтримання стабільного правового стану суспільних відносин. Змістовно вони окреслюють «що робить» правопорядок як результат дії права і режиму законності, забезпечуючи узгодженість правових зв'язків і, зрештою, нормальну життєдіяльність суспільства. Можемо погодитися з І. Вороною, що «правопорядок формалізує оптимальні з точки зору інтересів суспільства і держави умови для життєдіяльності людей» [40, с. 30].

Найперше, виділяється функція впорядкування зовнішніх зв'язків правопорядку із ключовими підсистемами соціального організму – економічною, політичною, культурною тощо. Йдеться про взаємовплив: правопорядок, з одного боку, чутливо реагує на «сигнали» ззовні (кон'юнктуру ринку, політичну динаміку, рівень суспільної довіри), а з другого – сам задає рамки раціональності та передбачуваності для економічних і політичних процесів, перетворюючи множину потенційних конфліктів на керований правовий рух. На рівні регулятивних наслідків це проявляється у стабілізації «найважливіших зв'язків і відносин з суспільним середовищем». У практичній площині зовнішня впорядковувальна функція знижує трансакційні витрати, дисциплінує учасників ринку, сприяє довірі до інститутів, а в політичній сфері – забезпечує контроль над владними рішеннями у формах і межах, визначених правом. Цілком погоджуємося, що «однією з ознак правопорядку є те, що він створює умови для

організованості громадянського суспільства і режим сприяння для індивідуальної свободи» [40, с. 31].

Як зазначається у дослідженнях, правопорядок є бажаним для суспільства кінцевим результатом здійснення вимог соціальних норм, конкретизованих у суб'єктивних правах та обов'язках, і він уособлює життя, реальне буття цих норм [8, с. 9].

Другою є функція зміцнення внутрішніх зв'язків і відносин у межах самого правопорядку, «на різних структурних рівнях його впорядкування». Вона фокусує увагу на автономній якості системи – її спроможності узгоджувати елементи (суб'єктів права, нормативні приписи, юридичні факти, правовідносини) безперервно і послідовно. Тим самим забезпечується «буття» правопорядку як цілісності: виробляються стандарти передбачуваної поведінки, усталюється судова практика, підтримується інституційна пам'ять правозастосування. Власне, внутрішнє зміцнення проявляється і в тому, що «правопорядок відображає структурну впорядкованість, організованість поведінки людини, яка повинна існувати лише в умовах законності» [8, с. 10]. Погоджуємося, з І. Вороною, що «правопорядок стає організаційно-регуляційною формою вираження і забезпечення потреб і законних інтересів людей» [40, с. 31]. Цей інтегративний зв'язок системи дозволяє громадянському суспільству і державі «організовано функціонувати». Важливу роль у цьому процесі відіграє правова культура, оскільки саме «низький рівень правової культури, як суб'єктів кримінальної юстиції, так і громадян, спричиняє поглиблення кризи правопорядку» [41, с. 647].

Третьою є функція збереження і вдосконалення правопорядку. Вона вказує не лише на консервацію досягнутого рівня впорядкованості, а й на постійну адаптацію системи до викликів – правового нігілізму, волюнтаризму, зловживання правом. Дійсно, «правовий нігілізм щодо вищевказаних проблем не сприяє зміцненню законності і правопорядку» [42, с. 131]. Відсутність правового порядку справляє

руйнівний вплив на суспільство, унеможливує задоволення потреб, забезпечення інтересів та цілей [8, с. 9]. З одного боку, правопорядок «протистоїть зовнішнім впливам руйнівного характеру», з іншого – «відкритий» для чинників зміцнення: розвитку демократії, вдосконалення законів, поліпшення діяльності судової системи й правоохоронних органів.

Цілком погоджуємося, що «правова держава здатна справлятися з таким функціональним призначенням за умови, що й самі члени громадянського суспільства готові прогностити не тільки зовнішнім негативним факторам, але й здатні долати власну правову відсталість, позбавлятися від правової пасивності і прагнення зловживати правом» [40, с. 31]. Дійсно, єдиним засобом виживання і розвитку правопорядку є його вдосконалення – слушний висновок, що відбиває еволюційний, а не статичний характер правопорядку. З огляду на це, поглиблення впливу права ЄС на внутрішній правопорядок України є вагомим складовою його вдосконалення. Саме в цій функції «все з'єднується»: і зовнішня узгодженість із суспільним середовищем, і внутрішня системність, і здатність правопорядку продукувати передбачувані правові наслідки.

Функціональна архітектура правопорядку тісно корелює з його основними ознаками, встановленими доктриною: принцип верховенства права і закону, забезпечення виконання юридичних обов'язків, невідворотність юридичної відповідальності, належна робота органів правосуддя, режим сприяння індивідуальній свободі тощо. Цілком погоджуємося, що «ознаками правопорядку є те, що він: спирається на верховенство права і авторитет закону в сфері правових відносин; встановлюється в результаті реалізації правових норм, тобто здійснення законності в правореалізаційній діяльності; створює сприятливі умови для використання суб'єктивних прав і виконання юридичних обов'язків; вимагає юридичної відповідальності для кожного, хто вчинив правопорушення; створює умови для організованості громадянського суспільства і режим сприяння для індивідуальної свободи; забезпечується

всіма заходами державного впливу, аж до примусу» [40, с. 31]. Верховенство права як принцип, за Р. Луцьким, є фактично єдиним ефективним засобом забезпечення непорушності демократії, а також однією з її основних ознак [43, с. 41]. Такі ознаки описують її стан і виступають критеріями його функціонування.

Принципи правопорядку – це базові засади, «незаперечні вимоги», що конституують і спрямовують його становлення та функціонування. Важливо підкреслити взаємовіднесеність із законністю. Погоджуємося, що «до принципів правопорядку можна віднести принципи законності», однак правопорядок має й «специфічні принципи», зумовлені його самостійною якісною визначеністю [1, с. 370-372]. Це означає, що принципи законності – загальні (верховенство закону, єдність і загальність законності, рівність усіх перед законом, гарантованість прав і свобод, взаємозв'язок законності і демократії, доцільність, невідворотність відповідальності) – інтегруються у правопорядок і слугують його нормативними «опорами», але не вичерпують усього переліку [1; 5].

Цілком погоджуємося, що «законність являє собою обумовлене закономірностями суспільного розвитку комплексне соціально-правове явище, яке складається з трьох взаємозв'язаних складових, а саме: принципу, методу і режиму існування держави, що полягає у розумінні, суворому і неухильному виконанні всіма суб'єктами правовідносин вимог законодавчих актів, які повинні відповідати принципу справедливості права як в процесі правореалізації, так і в процесі правотворчості» [44, с. 42]. Законність виступає чинником зміцнення соціального порядку, що встановлюється державою і закріплений системою законодавства [8, с. 9].

До специфічних принципів правопорядку доктрина відносить принцип конституційності (підпорядкування нормативним положенням конституції); принцип законності (створення якісних законів та їх суворе додержання) – тут він постає і як «спільний» із законністю, і як внутрішній імператив правопорядку; принцип системно-структурної організації

(єдність і структурність як умова злагодженої взаємодії елементів правової системи); принцип ієрархічної субординації (точна співвідпорядкованість органів, посадових осіб, нормативних актів за юридичною силою, актів застосування права); принцип соціальної, передусім правової, нормативності (упорядковувальна роль норм у діяльності суспільства і, особливо, суб'єктів правотворчості). Усі вони закріплюють доміанти правового режиму – системність, передбачуваність, стабільність, узгодженість – і тим самим виконують роль «внутрішніх правил збирання мозаїки» правопорядку. Особливе значення для організації правового порядку мають норми конституційні, які формують основи економічної, політичної, управлінської, судової та правоохоронної діяльності в масштабах держави.

Змістовно принципи виконують щонайменше три взаємопов'язані функції: а) евристичну: вони надають наукові критерії для відмежування правопорядку від інших форм соціальної впорядкованості (морального, корпоративного, адміністративного порядку), підкреслюючи першорядність правового елементу у зв'язках системи; б) нормативно-корективну: принципи працюють як «рамкові норми високого рівня загальності», до яких апелює правозастосовувач при вирішенні колізій, тлумаченні норм, оцінці пропорційності обмежень прав; в) інституційно-організаційну: вони структурують діяльність органів державної влади і громадянського суспільства, задаючи стандарти якості правотворчості та правозастосування (стабільність актів, їх ієрархічна узгодженість, належна форма та реквізити). Відповідно, правопорядок відображає структурну впорядкованість, організованість поведінки людини, яка повинна існувати лише в умовах законності [8, с. 10].

Співвіднесення принципів і функцій правопорядку дозволяє виявити внутрішні «механізми зчеплення» системи. Так, принцип ієрархічної субординації прямо підсилює зовнішню впорядковувальну функцію, адже субординація актів і компетенцій мінімізує нормативні «шуми» у взаємодії

права з економікою та політикою. Принцип системно-структурної організації забезпечує функцію внутрішнього зміцнення: чим чіткіше визначені ролі елементів, тим менше ризиків десинхронізації правозастосовних процесів. Принцип соціальної нормативності працює як «місток» між функцією збереження/удосконалення і повсякденною правовою практикою: відкритість системи до позитивних змін реалізується через адаптивні, але формалізовані процедури. Нарешті, принцип законності – спільна засаднича умова для всіх функцій: він зшиває регулятивну (встановлення і дотримання норм), охоронну (забезпечення відповідальності), превентивну (формування правомірної мотивації) та відновну (реституція/компенсація) спрямованості правопорядку [1; 5]. Як зазначає І. Полонка, «законність постає зовнішнім детермінантом правової поведінки, в діях яких людина безпосередньо зацікавлена» [44, с. 43]. Будучи зумовлені потребами упорядкованого розвитку правовідносин, вимоги законності зорієнтовані на забезпечення правомірного характеру поведінки всіх суб'єктів [8, с. 10].

Оскільки правопорядок є «певним станом суспільного життя», його функції і принципи мають виразну динамічну площину. Доктрина наголошує на мінливості: у «кожний новий момент» ступінь упорядкованості змінюється залежно від умов, а тому принципи виконують роль стабілізаторів, що «утримують» систему в межах правової раціональності, тоді як функції забезпечують відповідь на виклики – чи то через підтримання зовнішньої узгодженості, чи через внутрішнє зміцнення, чи через механізми самовдосконалення.

Спираючись на наведені положення, можливо запропонувати синтетичну модель взаємодії: а) принципи задають «нормативний горизонт», визначаючи, яким має бути правопорядок; б) функції – це «вектори руху» системи до цього горизонту у конкретно-історичних умовах; в) ознаки і структура забезпечують «інфраструктуру» цього руху (інститути, процедури, правомірна поведінка), а зміст наповнює його

реальними зв'язками – юридичними і соціальними. Така модель добре пояснює, чому правопорядок постає водночас як результат дії права і як «функція функцій» – системна сума стабілізаційних, інтегративних і інноваційних спроможностей правової системи.

Разом із тим, у межах правопорядку виразно проглядається взаємозалежність із режимом законності. Вимоги законності в правотворчості (відповідність потребам життя, верховенство закону, стабільність актів, дотримання процедур) та у сфері реалізації права (наявність ефективних механізмів здійснення прав і обов'язків, якісне застосування з урахуванням усіх обставин, правильне тлумачення норм) є «операційними критеріями» функціонування правопорядку: що повніше дотримано цих вимог, то ефективніше реалізуються всі три його функції і тим глибше вкорінюються принципи. Цілком погоджуємося з О. Столярським, що «законність виконує чи не найважливішу роль стимулятора до вчинення тільки правової поведінки (правомірної поведінки)» [44, с. 44]. Одна з головних вимог законності полягає в необхідності неухильного дотримання приписів норм права в реалізації прав та обов'язків громадян, у соціальній діяльності, що знаходиться у правовій формі суспільних відносин [8, с. 9].

Функції і принципи правопорядку мають і прикладний «зріз» у площині справедливості та свободи. Ознака правопорядку як режиму, що «створює умови для організованості громадянського суспільства і сприяє індивідуальній свободі», зумовлює зміст його функцій: зовнішнє впорядкування не може переростати у придушення автономії ринку і громадянського суспільства; внутрішнє зміцнення має берегти баланс між стабільністю і відкритістю до змін; збереження і вдосконалення не повинні перетворюватися на виправдання надмірного втручання, що руйнує довіру. Сучасна глобалізація, за П. Гуйван, потребує пошуку балансу, оскільки «в умовах глобалізації пошук балансу між міжнародним та національним

правопорядком та забезпечення основних прав та свобод людини становить головний зміст у сучасній теорії і практиці міжнародного права» [45, с. 41].

Саме принципи – конституційності, законності, системності, субординації, нормативності – задають межі, в яких підтримання порядку тотожне захисту свободи, а не навпаки. Цілком погоджуємося, що «правопорядок – це та цінність правової держави, яка обумовлює всі провідні сторони соціальної та правової дійсності і вирішальною мірою стає результатом масової правомірної поведінки членів громадянського суспільства» [40, с. 31].

Правопорядок реально забезпечує втілення в життя державних і особистих інтересів, закріплених у нормах права; охорону суб'єктивних прав і виконання юридичних обов'язків, що є змістом правомірної поведінки суб'єктів права [8, с. 9].

Насамкінець, варто підкреслити, що функції і принципи правопорядку співвідносяться із його матеріальним і юридичним змістом. Матеріальний вимір – це «система реальних (економічних, політичних, морально-духовних, юридичних) упорядкованих відносин...», у межах якого зовнішня функція працює як механізм синхронізації з підсистемами суспільства. Юридичний вимір – «система реалізованих прав, обов'язків, відповідальності...», у межах якого внутрішня функція та функція збереження/удосконалення забезпечують сталий результат – правомірну поведінку, ефективне правозастосування, стабільність судової практики.

Отже, принципи «прошивають» обидва виміри – матеріальний і юридичний – зводячи їх у цілісний, структурований правопорядок. «Правопорядок у кінцевому рахунку являє собою сформовану на дії права і законності упорядкованість суспільних відносин, яка виражається в правомірній поведінці суб'єктів права» [40, с. 31]. Правопорядок – це порядок у суспільних відносинах, які регулюються правом, при якому гарантується реалізація суб'єктивних прав і юридичних обов'язків

учасників правовідносин, забезпечується їхня правомірна поведінка, здійснення законності [8, с. 9].

Таким чином, функції правопорядку – впорядковувальна щодо зовнішніх зв'язків, зміцнювальна внутрішніх зв'язків і функція збереження/удосконалення – описують головні вектори дії правопорядку як системи. Принципи – конституційності, законності, системно-структурної організації, ієрархічної субординації, соціальної (правової) нормативності, а також комплекс загальних принципів законності – визначають нормативно-ціннісні параметри цієї дії. Їх взаємодія забезпечує саме ту «високоузгоджену дію механізму правового регулювання», яку теорія розглядає як умову і водночас результат існування правопорядку в правовій державі [1; 5]. Верховенство права є універсальним принципом забезпечення прав людини, необхідність загального забезпечення та дотримання якого визнана всіма державами-членами ООН [43, с. 43]. Ефективність цієї системи, зокрема в кримінальній юстиції, безпосередньо залежить від дотримання цих принципів, оскільки «ефективність кримінальної юстиції не дорівнює кількості обвинувальних чи виправдувальних вироків. Ефективність залежить від виконання завдань, визначених матеріальним і процесуальним законодавством» [41, с. 649].

Висновки до Розділу 2

1. Правопорядок є реальним станом упорядкованості суспільних відносин, що виникає як результат дії законності та реалізації правових норм усіма суб'єктами. Він є динамічною системою, яка відображає рівень правової організованості суспільства, але одночасно має відносну стабільність завдяки правовому регулюванню.

На відміну від законності, яка виступає принципом, методом і режимом дотримання норм права, правопорядок є кінцевим результатом

цього дотримання, тобто практичним втіленням вимог права в життя та водночас умовою подальшого розвитку правової системи; це впорядкованість суспільних відносин, що ґрунтується на праві, забезпечується законністю та охороняється державою.

Дослідження ознак правопорядку підтвердило його системний характер. Він характеризується: а) нормативністю (ґрунтується на правових нормах, які мають загальнообов'язковий характер і забезпечуються державою; це стан упорядкованості, урегульованості, організованості суспільних відносин, який утворюється, існує та функціонує внаслідок фактичної реалізації правових норм); б) системністю (є цілісною сукупністю взаємопов'язаних елементів, що взаємодіють між собою); в) стабільністю (має відносну стійкість, впорядкований стан, який передбачає сталість правових норм і механізмів їх реалізації); г) загальнообов'язковістю (поширюється на всіх суб'єктів від громадян до державних органів); д) охоронюваністю державою (забезпечується застосуванням примусових заходів державно-владного, імперативного характеру); е) орієнтованістю на захист прав і свобод людини (правопорядок не може існувати поза правами людини, адже його сутність полягає у створенні таких умов, за яких права і свободи гарантуються та захищаються).

Цей комплекс ознак відрізняє правопорядок від ширшого поняття громадського порядку, оскільки формується виключно на правовій основі.

2. Зміст і структура правопорядку формуючись та функціонуючи на основі режиму законності, який виступає гарантом їх втілення в життя, утворюють єдину систему, яка є основою стабільності та розвитку суспільства.

Зміст правопорядку, як сукупність реальних суспільних відносин, врегульованих правом, має подвійну природу. Він поєднує матеріальний аспект – реальні економічні, політичні та соціальні відносини, що становлять основу суспільного життя, та юридичний аспект – врегульованість цих відносин нормами права, що виражається у реалізації

суб'єктивних прав, виконанні юридичних обов'язків та забезпеченні відповідальності. Саме в цій єдності виявляється сутність правопорядку як соціально-правового явища.

Структура правопорядку також має складну багаторівневу організацію. Вона формується наступними взаємопов'язаними елементами: а) інституційним (це суб'єкти права, які беруть участь у правовідносинах і несуть відповідальність за свої дії); б) документально-актним (це правові норми, які встановлюють загальнообов'язкові правила поведінки); в) функціонально-діяльним (це правовідносини та механізми реалізації права); г) ідеологічним (це правова ідеологія, правосвідомість та правова культура); д) комунікативним (це узгодженість дій усієї системи, їх зв'язок із суспільним порядком та міжнародним правопорядком).

Ця структура функціонує на чотирьох рівнях: загальносоціальному (в масштабах всього суспільства і охоплює всі сфери життя), галузевому (у межах окремих галузей права), інституційному (у межах окремих правових інститутів) та інтеграційному або наднаціональному (виникає внаслідок об'єднання правових систем кількох держав, що підтверджується правопорядком ЄС).

Зміст і структура правопорядку перебувають у тісній діалектичній єдності, де зміст визначає, які елементи його складають, які процеси у ньому відбуваються, а структура показує, як ці елементи організовані, як вони взаємодіють, як функціонує система в цілому. Структура правопорядку є формою, а зміст правопорядку – наповненням цієї форми.

3. Функції правопорядку визначаються як основні напрями формування і підтримання стабільного правового стану суспільних відносин; вони визначають його соціальне призначення та напрями впливу.

Можливим є виокремити такі системоутворюючі функції, що забезпечують динамічний розвиток правопорядку та підвищення його ефективності: а) впорядкувальна (це узгодження взаємодії правової системи з різними сферами, коли правопорядок, з одного боку, швидко реагує на

зміни ззовні, а з іншого – задає рамки раціональності та передбачуваності для соціально-економічних процесів, перетворюючи потенційні конфлікти на керований правовий рух); б) зміцнювальна (забезпечення внутрішньої єдності та узгодженості всіх елементів правопорядку безперервно і послідовно); в) функція збереження та вдосконалення правопорядку (спрямованість на адаптацію до нових викликів та подолання таких загроз, як правовий нігілізм, зловживання правом, корупція).

Принципи правопорядку складають його нормативно-ціннісний фундамент. До них належать як загальні принципи законності (верховенство права, рівність, невідворотність відповідальності), так і специфічні принципи правопорядку: а) конституційності (підпорядкування Конституції); б) принцип законності (створення якісних законів та їх суворе додержання) – тут він постає і як спільний із законністю, і як внутрішній імператив правопорядку; в) принцип системно-структурної організації (єдність і структурність як умова злагодженої взаємодії елементів правової системи); г) принцип ієрархічної субординації (точна співвідпорядкованість органів, посадових осіб, нормативних актів за юридичною силою, актів застосування права); д) принцип соціальної, передусім правової, нормативності (упорядковувальна роль норм у діяльності суспільства і, особливо, суб'єктів правотворчості). Ці принципи виконують евристичну, нормативно-корективну та інституційно-організаційну функції, забезпечуючи стабільність і передбачуваність правової системи.

РОЗДІЛ 3.

ПРОБЛЕМИ І ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОННОСТІ ТА ПРАВОПОРЯДКУ

3.1. Сучасний стан законності та правопорядку в Україні

Стан законності та правопорядку в будь-якій державі є ключовим індикатором її демократичності, правової зрілості й здатності забезпечувати стабільність суспільних відносин. Для України, яка протягом трьох десятиліть проходить складний шлях трансформацій від пострадянської моделі державності до демократичної, соціально орієнтованої та правової держави, питання законності та правопорядку мають не лише теоретичне, а й надзвичайно практичне значення.

Правова наука визначає законність як «режим суворого, неухильного дотримання, виконання норм права всіма учасниками суспільних відносин» [46, с. 49]. Правопорядок є результатом дії законності, тобто фактичним станом упорядкованості суспільних відносин, що забезпечується реалізацією права та діяльністю компетентних органів [1; 5].

Погоджуємося з О. Назаренко, що «правопорядок – це вінець (кінцевий результат) дії права і необхідна умова функціонування соціальної системи; стан суспільних відносин, фактичної врегульованості соціальних зв'язків, якісне вираження законності» [47, с. 131]. Як зазначено О. Назаренко, «під правопорядком слід розуміти такий стан регулювання суспільних відносин, за якого усі суб'єкти цих правовідносин реалізують встановлені норми права шляхом дотримання, виконання, використання і застосування, без порушення приписів законів держави та інших нормативно-правових актів» [47, с. 132]. Отже, рівень правопорядку прямо залежить від рівня законності: якщо закони виконуються неповною мірою, правопорядок стає хитким, непередбачуваним і вразливим.

Серед найгостріших проблем законності в Україні науковці й практики традиційно виокремлюють кілька блоків.

По-перше, це нестабільність законодавства. Упродовж останніх років правова система зазнала численних змін, особливо у сфері кримінального, адміністративного та податкового права. Часті зміни нормативних актів, відсутність належної систематизації та кодифікації створюють ситуацію правової невизначеності, коли громадяни не можуть передбачити наслідків своїх дій. Як зазначає Р. П. Луцький, саме «широкомасштабні зміни законодавства в усіх галузях права; історично короткі терміни таких змін; складність завдань, що стоять перед законодавцем... зниження якості прийнятих нормативно-правових актів... виникнення колізій і прогалин в нормах права» є однією з ключових сучасних проблем [48, с. 90].

По-друге, правозастосовна практика нерідко страждає від непослідовності та суперечливості. Судові рішення з однакових питань можуть суттєво відрізнитися, що підриває принцип правової визначеності. Це є свідченням недостатньої узгодженості між нормами права та їх практичним застосуванням. Як зазначено П. Д. Гуйван, нерідко спостерігається ситуація, коли рішення є формально мотивованими, але по суті – немотивованими та необґрунтованими, що проявляється в «перекручуванні доводів особи, наданих нею під час розгляду справи, ігноруванні її аргументів... підміні питання, яке було предметом правового регулювання» [46, с. 51]. На думку Н. Глинської, питання щодо правильного застосування закону з огляду на стан сучасного праворозуміння є однією з центральних та найскладніших проблем сучасної правової науки [49, с. 130].

По-третє, корупція та зловживання владою залишаються загрозою для режиму законності. Корупційні практики призводять до того, що формально законні процедури спотворюються, а рішення ухвалюються не на підставі права, а за рахунок неправомірного впливу. Це створює ситуацію, коли законність існує радше на рівні декларацій, аніж у реальному житті [2, с.

227, 231]. За О. Вайцеховською, негативний вплив офшорних фінансових центрів на фіскальні інтереси окремих країн є одним із проявів таких глобальних корупційних ризиків [50, с. 51].

По-четверте, значною проблемою є низький рівень правової культури та правосвідомості населення. Наголошуючи на важливості цього фактора, О.О. Барабаш зазначено, що «правомірну поведінку особи безумовно формує правосвідомість, яка виступає певним джерелом, що викликає внутрішню готовність особи до процесу реалізації правових норм». Однак, на думку вченої, «правосвідомість повинна ґрунтуватися на моральному і духовному фундаменті... Без наявності відповідного культурного рівня, морального клімату неможливо проголосити принципи правової держави» [8, с. 6]. Цілком погоджуємося з О. Назаренко, що «людина як основний суб'єкт, від якого залежить рівень досягнення правопорядку, повинна раціонально усвідомлювати свої дії та відповідальність за них у процесі взаємодії з іншими суб'єктами суспільних відносин» [47, с. 132]. Правовий нігілізм, поширене переконання, що «закон можна обійти», формують соціальне середовище, у якому порушення норм права сприймається як звична практика. На думку В. В. Наливайка, «рівень законності прямо залежить від стану правосвідомості, оскільки навіть найдосконаліші норми не будуть ефективними без належної культури їх виконання» [2, с. 227, 231].

Погоджуємося, що розвиток законності та правопорядку в Україні відбувається у складному контексті політичних, економічних та соціальних змін. Насамперед важливим чинником є політична нестабільність. Часті зміни урядів, політичні конфлікти, поляризація суспільства створюють ризики вибіркового застосування права. За умов політичної боротьби законність нерідко сприймається як інструмент тиску на опонентів, а не як універсальний принцип.

Вагомим є також економічний чинник. Тривала економічна криза, воєнні витрати, соціальна нерівність знижують рівень соціальних гарантій і породжують ґрунт для порушень законності. Коли держава не спроможна

повною мірою забезпечити соціальну справедливість, виникає тенденція до самовільного вирішення спорів та ігнорування правових процедур. У контексті міжнародного права це може проявлятися у співвідношенні наддержавної влади міжнародних фінансових організацій та фінансового суверенітету держав [50, с. 51].

Особливий вплив справляють воєнні дії та стан воєнного часу. Підтримуємо точку зору В. Гдичинського, що «в умовах політико-правової, соціально-економічної нестабільності, триваючих збройних конфліктів, у т.ч. гібридної війни, агресії росії проти України... відбувається руйнування об'єктів енергетичної інфраструктури, порушення енергетичних й інших прав і свобод людини і громадянина, прав та інтересів держав» [51, с. 886]. З одного боку, це об'єктивно вимагає посилення ролі держави та концентрації влади. З іншого боку, зростає ризик обмеження прав і свобод, використання законодавчих винятків поза їх прямим призначенням. Очевидним є, що «попри те, що в Україні тривають воєнні дії, а зазначені вище заходи спрямовані на забезпечення національної безпеки, існують певні категорії осіб, які необґрунтовано висловлюють своє невдоволення діями органів державної влади, що негативно впливає на стан правопорядку» [47, с. 130]. Це ставить перед правовою наукою завдання пошуку балансу між захистом держави і збереженням правопорядку.

Нарешті, важливим чинником є євроінтеграційні процеси. Як зазначається у дослідженні, «гармонізація українського законодавства з правом Євросоюзу», а також «повна імплементація основних правових положень, норм і стандартів ЄС» є ключовими засобами впливу права ЄС на внутрішній правопорядок України та «суттєво прискорюють процес євроінтеграції» [39, с. 157]. Зокрема, як зазначав П. Гуйван, ЄСПЛ вимагає, щоб закон був «доступним» і «передбачуваним», а національні суди забезпечували застосування норм матеріального права «в належний спосіб із дотриманням засад правової визначеності, зокрема обґрунтовано й мотивовано» [46, с. 50]. Водночас швидкий темп адаптації, складність

європейських правових моделей, брак досвіду створюють нові виклики. Повна імплементація основних правових положень, норм і стандартів ЄС, запровадження у внутрішню систему права поняття правового інституту європейського правопорядку та розроблення правових засобів для його застосування в Україні дадуть змогу прискорити процес євроінтеграції [39, с. 157].

Правопорядок в Україні відображає усі зазначені фактори. На рівні теорії він визначається як стан упорядкованості суспільних відносин, що забезпечується правом і державою [1; 5]. Цілком погоджуємося, що «правопорядок починає формуватися тоді, коли юридичні факти породжують для конкретних осіб суб'єктивні права і юридичні обов'язки а ті, в свою чергу, погоджують свою поведінку з ними. Правопорядок постає як модель поведінки у вигляді нерозривної єдності суб'єктивних прав і юридичних обов'язків» [47, с. 132]. На практиці правопорядок виявляється неоднорідним: у деяких сферах (приватне право, банківська система) він досягає відносної стабільності, тоді як в інших (антикорупційна політика, адміністративні процедури, судова практика) залишається проблемним.

Головною проблемою сучасного правопорядку є його фрагментарність: у різних секторах суспільних відносин рівень упорядкованості істотно відрізняється. Це пов'язано як з нерівномірним розвитком законодавства, так і з різним рівнем ефективності державних інституцій. Як зазначають деякі дослідники, головним органом «забезпечення правопорядку в Україні є НПУ – центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку» [47, с. 134]. В одних випадках законність реалізується повною мірою, в інших – залишається декларативною [2; 3].

Додатковим чинником є недостатній розвиток громадянського суспільства. У демократичних країнах правопорядок підтримується не лише державою та активною позицією громадян, а й впливовими недержавними

інституціями, які сприяють поширенню правової культури. Як свідчить аналіз міжнародної практики, таку роль можуть відігравати, зокрема, релігійні інституції. Наприклад, як зазначено О. Мережко, Католицька Церква, «не будучи суб'єктом міжнародного права, в той же час є впливовим фактором міжнародно-правової дійсності, відіграючи тим самим важливу роль у міжнародному правопорядку» [52, с. 326]. Її діяльність, спрямована на утвердження миру, захист прав людини та ведення міжрелігійного діалогу, є вагомим внеском у зміцнення спільних морально-правових засад суспільства. Погоджуємося, що «взаємодія механізму держави з громадянським суспільством сприяє розширенню демократичної бази у сфері забезпечення правопорядку, реалізації конституційного права громадян на участь в управлінні державними справами, в тому числі й у сфері забезпечення правопорядку» [47, с. 135]. Як резюмує О. Барабаш, «основними чинниками, які впливають на правомірну поведінку особи, є правосвідомість, правопорядок та законність. Їх взаємозв'язок та взаємозумовленість показує, в якому стані знаходяться збалансовані інтереси особи та суспільства та якою мірою держава здатна сприяти їх задоволенню» [8, с. 10]. В Україні цей процес лише формується, тому роль громадськості у забезпеченні правопорядку поки що обмежена.

Стан конституційної законності та правопорядку тісно пов'язаний із загальними соціальними процесами. Як зазначає Ю.В. Ткаченко, відсутність стабільності в суспільстві, частинні та різкі коливання в правовому регулюванні негативно впливають на правопорядок, породжують недовіру до права та невпевненість у вчинках [53, с. 881]. Отже, будь-яка політична чи економічна криза, що супроводжується нестабільністю, неминуче погіршує стан правопорядку.

З іншого боку, науковці підкреслюють і позитивні тенденції. Попри складні умови, в Україні відбувається поступове формування інститутів конституційного контролю, підвищується роль судової практики у

забезпеченні стабільності правозастосування, розширюється вплив міжнародних стандартів прав людини.

Як зазначає Р. П. Луцький, побудова правової держави в Україні ґрунтується на найважливіших принципах, серед яких «верховенство права, поділ влади, реальність прав і свобод людини та громадянина, законність, наявність у громадян високої правової культури» [48, с. 90], а найвищою соціальною цінністю визнаються «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека» [48, с. 92]. Дійсно, «в умовах стабільного правопорядку ефективно функціонує економіка, досягається гармонія у діях законодавчої, виконавчої та судової влади, активно здійснюється діяльність різних громадських та приватних організацій, і гарантується вільний розвиток людини, задоволення її духовних та матеріальних потреб» [47, с. 130]. Ці фактори створюють підґрунтя для подальшого зміцнення законності та правопорядку [1; 3], що також відповідає головній функції міжнародного правопорядку – збереження та вдосконалення правопорядку [50, с. 52].

Отже, сучасний стан законності та правопорядку в Україні є суперечливим. З одного боку, існують реальні досягнення: поступова інтеграція до європейського правового простору, удосконалення судової системи, розвиток механізмів захисту прав і свобод. З іншого боку, зберігаються системні проблеми – корупція, правовий нігілізм, нестабільність законодавства, політичний тиск на правозастосування.

Таким чином, законність і правопорядок перебувають у стадії трансформації. Вони ще не досягли рівня, який відповідав би вимогам розвиненої демократичної держави, однак спостерігаються позитивні тенденції, що створюють передумови для майбутнього прогресу.

Не можна не погодитися, що «перед науковою спільнотою, експертами, посадовими особами держав і міжнародних організацій, іншими суб'єктами міжнародного права постали завдання, що потребують невідкладного розв'язання, глобального і стратегічного характеру» [51, с.

887]. Як зазначають дослідники, подолання наявних проблем потребує вдосконалення законодавства та інституцій, «формування високої правової культури суспільства», оскільки «правова освіта особистості, будучи компонентом правової культури суспільства, виражає ступінь і характер розвитку суспільства... впливає на характер неофіційного тлумачення у державі» [48, с. 91], а отже, і на загальний стан законності та правопорядку. Це також узгоджується з висновками про те, що обмеження у сфері прав людини, зокрема у доступі до правової допомоги, повинні співвідноситися з стандартами, які вироблені на міжнародному рівні [54, с. 38]. Саме адаптоване до європейського національне законодавство стане основою для фундаментальної перебудови всіх сфер життя суспільства та дасть Україні можливість утвердитися як державі, яка має такі ж самі цінності, таке ж саме верховенство права, як і країни – члени ЄС [39, с. 158].

3.2. Шляхи удосконалення законності та правопорядку

Стан законності та правопорядку, розглянутий у попередньому підрозділі, засвідчує, що ці категорії ще не досягли рівня стабільності, властивого розвинутих демократичним державам. Українське суспільство перебуває у процесі складної трансформації, коли поряд із позитивними зрушеннями (розвиток конституційного контролю, інтеграція до європейського правового простору, формування інститутів громадянського суспільства) зберігаються серйозні проблеми (корупція, правовий нігілізм, нестабільність законодавства).

Цілком погоджуємося з В. Денисовим, що у таких умовах постає завдання вироблення ефективних шляхів удосконалення законності та правопорядку, що має стати пріоритетом державної політики та стратегічною метою суспільного розвитку, особливо в контексті сучасних

викликів [55, с. 393], коли хаос в міжнародних відносинах – це не якийсь спонтанний, а цілком свідомий і поки що керований процес, що відбувається в рамках цивілізаційної боротьби, а міжнародний правопорядок, за словами дослідників, перебуває у «точці перелому» [56, с. 79, 82].

Наукова література пропонує різні підходи до вирішення цієї проблеми. Проте всі вони зводяться до необхідності системного підходу, за якого законність і правопорядок розглядаються не лише як правові категорії, а й як соціальні явища, що залежать від економічних, політичних і культурних чинників [3; 5]. Слід зазначити, що лише спільна діяльність національних і міжнародної систем кримінального правосуддя, в основі якої знаходяться міжнародні норми і принципи верховенства права, якісного і справедливого судового захисту, є найбільш ефективним механізмом забезпечення міжнародного правового порядку [57, с. 77].

Як зазначається у дослідженні Т. Анцупової, принцип верховенства права, який є основоположним для Ради Європи, вимагає забезпечення правової визначеності та стабільності законодавства як запоруки довіри громадян до правової системи [58, с. 126-17]. Згідно з практикою Європейського суду з прав людини, до ключових цінностей верховенства права належить «наявність ефективного і передбачуваного правосуддя», що неможливо без стійкого та узгодженого правового поля [58, с. 126]. Непередбачуваність та часта змінюваність нормативних актів суперечать цьому принципу, створюючи невизначеність як для громадян, так і для суб'єктів господарювання.

Це означає, що українська правотворчість має відмовитися від ситуативності та бути спрямованою на довгострокову перспективу. Удосконалення законодавства передбачає: кодифікацію основних галузей права, що дозволить усунути численні прогалини та суперечності; систематизацію нормативних актів, їх об'єднання в єдині узгоджені масиви; гармонізацію з міжнародними стандартами, насамперед із правом ЄС [59, с. 35], враховуючи, що «міжнародно-правові стандарти відіграють важливу

роль у формуванні сучасної правоохоронної діяльності» [60, с. 258] та є еталонами для національних законодавств [60, с. 252]; проведення правової експертизи кожного законопроекту щодо відповідності принципу законності та впливу на правопорядок.

Лише за таких умов законодавство стане реальним підґрунтям для стабільної правової системи. Важливо, щоб закони не лише були стабільними, але й відповідали вимогам права, оскільки «закон може бути не правовим, якщо він порушує основоположні принципи права (рівність, свободу, справедливість)» [61, с. 16]. Отже, якість закону є не менш важливою, ніж його стабільність. Теоретичним обґрунтуванням такого підходу виступає доктрина міжнародного правопорядку на основі верховенства права, яка покликана захищати універсальні цінності сучасного глобалізованого світу [57, с. 75].

Законність неможлива без якісної правозастосовної практики, бо навіть досконале законодавство залишиться декларативним, якщо його реалізація є непослідовною, вибірковою. У сучасних умовах застосування норм закону, який у правовій державі має лише адекватно виражати право, є творчим процесом, що не зводиться до буквального слідування нормативним приписам [49, с. 130].

Найбільше значення має судова система. Стабільність правопорядку залежить від незалежності судів, єдності судової практики, швидкості та справедливості розгляду справ. Проте в Україні довіра до судової влади залишається низькою. За даними соціологічних опитувань, більшість громадян не вірить у неупередженість судів, що свідчить про кризу легітимності правозастосування [5, с. 522]. Не тільки судді, а й усі суб'єкти кримінального провадження, уповноважені державою на прийняття процесуальних рішень, мають урахувати той факт, що конкретна норма, яка ними застосовується, завжди діє в системі інших правових регуляторів та підлягає оцінці на предмет відповідності її змісту загальним принципам права [49, с. 130].

Для виправлення ситуації необхідні: реальні гарантії незалежності суддів, у тому числі від політичного впливу; уніфікація судової практики, яка досягається завдяки діяльності Верховного Суду та публікації його узагальнень; підвищення професійного рівня суддів і правоохоронців шляхом удосконалення системи підготовки та атестації кадрів, що відповідає міжнародним стандартам щодо етично-професійної поведінки [8, с. 9]; впровадження електронного судочинства, що зробить процес прозорим і доступним для громадян. Фундаментом ефективної судової системи [59, с. 37] повинні стати принципи незалежності, доступності, верховенства права, справедливості та професіоналізму суддів.

Як зазначає В. В. Наливайко, невідворотність відповідальності та передбачуваність правозастосовної практики – це ті критерії, за якими громадяни оцінюють стан законності в державі [2, с. 223, 230]. Правозастосування має бути не лише формальним, але й комунікативним, оскільки «застосування права – найважливіший засіб реального інформування суб'єктів права про юридично дозволене (недозволене) не в нормативному (зобов'язальному) аспекті ..., а саме в аспекті реальному, практичному» [61, с. 15].

Корупція є однією з головних перешкод для формування справжнього режиму законності в Україні. Вона підриває довіру до права, створює умови вибіркового застосування норм і фактично руйнує правопорядок.

Шляхи подолання корупції включають: удосконалення діяльності спеціалізованих органів (НАБУ, НАЗК, ВАКС), посилення їх незалежності від політичних структур; створення ефективних механізмів захисту викривачів корупції; прозорість державних закупівель та фінансів; розширення використання цифрових технологій, що мінімізують людський фактор у прийнятті рішень.

Правова культура є тим чинником, який формує повагу громадян до закону. Без неї законність стає суто формальним явищем. В. Наливайко формулює думку, що правосвідомість – це внутрішній вимір законності,

який визначає здатність суспільства добровільно підкорятися праву [2, с. 231]. Це означає, що удосконалення законності неможливе без підвищення правової культури на всіх рівнях.

Погоджуємося, що «ступінь розвиненості правосвідомості є одним з найважливіших показників загального правового стану суспільства, його правової культури» [61, с. 13]. Важливу роль, за В. Гавриленко, у цьому процесі відіграє закріплення таких загальних стандартів, як «дух братерства», що має бути в основі суспільних відносин [60, с. 254]. Відповідно до чинного законодавства України рішення ЄСПЛ визнаються джерелом позитивного права [49, с. 136], що зобов'язує правозастосовників глибоко вивчати та застосовувати європейські правові стандарти.

Необхідні такі заходи: систематичне викладання правових дисциплін у навчальних закладах; організація масових програм правової освіти; розвиток просвітницької діяльності ЗМІ, громадських організацій; формування позитивного іміджу законослухняної поведінки як норми.

Високий рівень правової культури сприяє дотриманню законів і розвитку громадянської активності, що в свою чергу зміцнює правопорядок [3;5]. Ключовим є формування ціннісних орієнтацій, оскільки «знаючи зміст ціннісних орієнтацій конкретної особистості ..., можна з певним ступенем точності моделювати ймовірну майбутню правову поведінку людини» [61, с. 15]. В основі такого виховання має бути розуміння, що доктрина міжнародного правопорядку на основі верховенства права... покликана захищати універсальні цінності сучасного глобалізованого світу, важливе місце серед яких належить правам людини [57, с. 75].

Забезпечення законності та правопорядку не може бути виключно завданням держави. У демократичному суспільстві воно здійснюється у партнерстві з громадянським суспільством. Як зазначається у дослідженнях, національний правопорядок формується завдяки зустрічним інтересам як громадянського суспільства, так і держави [60, с. 252].

З одного боку, держава має забезпечувати створення ефективних інститутів – судів, правоохоронних органів, системи контролю. З іншого боку, громадяни повинні активно здійснювати громадський контроль, моніторинг діяльності влади, відстоювати свої права, реалізуючи таким чином право «індивідуально чи разом з іншими заохочувати, захищати та здійснювати права людини й основні свободи» [60, с. 257].

Як зазначає О. Цвік, до умов становлення правопорядку належить «розвиненість громадянського суспільства» [5, с. 522]. У цьому контексті важливим є розвиток механізмів участі громадськості в ухваленні рішень, публічних консультацій, електронної демократії. Погоджуємося з В. Савенко, що «громадянське суспільство стимулює передумови для конструювання правової держави, а законослухняність виступає принципом, режимом та гарантією їхнього забезпечення» [61, с. 16]. Ця взаємодія відповідає загальній тенденції, коли актуальним для міжнародного правопорядку XXI ст. стає нова категорія – "світова спільнота" [62, с. 83], де роль недержавних акторів значно зростає.

Важливою умовою розвитку законності та правопорядку в Україні є інтеграція до європейського правового простору. ЄС висуває чіткі вимоги до країн-кандидатів щодо забезпечення верховенства права, незалежності судів, боротьби з корупцією та захисту прав людини. Цей процес відбувається в умовах, коли сам «сучасний міжнародний правовий порядок, заснований на правилах, стикається з серйозними викликами» [56, с. 79, 82], що робить внутрішнє зміцнення правопорядку ще більш актуальним. Важливість дослідження правопорядку ЄС пов'язана з особливим значенням, якого набувають питання інтеграції України в правовий простір ЄС [39, с. 153].

Саме завдяки гармонізації законодавства з європейським правом Україна отримує можливість прискорити розвиток своїх правових інститутів і зміцнити правопорядок. Це також сприяє визнанню «людської гідності як основи системи права» [63, с. 86, 90], що є центральною цінністю

європейського правопорядку. Практика Європейського суду з прав людини, який у своїх рішеннях спирається на людську гідність, слугує орієнтиром для національних судів [63, с. 87-90]. Як відомо, усі держави Європейського Союзу підписали та ратифікували Римський статут [57, с. 77], що свідчить про їхню прихильність найвищим стандартам міжнародного кримінального правосуддя та верховенства права, до яких має прагнути і Україна.

Сучасна європейська правова інтеграція містить такі основні стадії, як наближення національних правових систем до європейських міждержавно-правових систем шляхом попередньої адаптації внутрішньодержавного законодавства до європейських правових стандартів, входження їх до європейських міждержавно-правових систем у межах єдиного правового простору та збереження стабільності й розвитку регіону та його суб'єктів [39, с. 153]. Цей шлях є актуальним і для України. Гармонізація об'єктивно прискорює інтеграцію України до ЄС, що визначає особливу зацікавленість України в процесах гармонізації свого законодавства з правом ЄС [39, с. 157]. Завдяки цьому має активно взаємодіяти національна правова система України з регіональними системами та загальним міжнародним правом [59, с. 39].

Цифровізація є ще одним важливим чинником удосконалення законності. Використання електронного урядування, онлайн-сервісів і відкритих реєстрів зменшує можливості для корупційних зловживань, робить державу прозорішою та доступнішою.

Приклади таких інструментів – система ProZorro для державних закупівель, електронні декларації посадових осіб, застосунок «Дія», що забезпечує доступ громадян до адміністративних послуг. Ці ініціативи суттєво знижують рівень бюрократичних перепон, зміцнюють правопорядок на практиці.

Отже, шляхи удосконалення законності та правопорядку в Україні охоплюють комплекс взаємопов'язаних заходів: удосконалення законодавства, забезпечення ефективного правозастосування, боротьбу з

корупцією, підвищення правової культури, партнерство держави і суспільства, євроінтеграцію та цифровізацію. Ефективність правової регламентації багато в чому залежить від наявності необхідного зв'язку між положеннями міжнародного та національного права [56, с. 81]. Сфера встановлення і дії міжнародного правопорядку поступово переходить від категорії “міжнародне співтовариство” до нової категорії – “світова спільнота” [62, с. 84], що лише підсилює важливість інтеграції національних правопорядків у єдиний простір, заснований на правилах.

Реалізація цих заходів можлива лише у взаємодії, адже кожен окремий напрям не забезпечить системного результату. Погоджуємося, що «правовий порядок є не лише нормою-принципом, а й декларативною нормою – нормою-метою, до якої намагається сягнути будь-яке суспільство, що перебуває на шляху розбудови правової держави і громадянського суспільства» [61, с. 14]. Таким чином, утвердження правопорядку, заснованого на законності та людській гідності, є ключовим завданням для майбутнього України, що відповідає загальній меті «зміцнити та розвивати міжнародний порядок, заснований на чітких правилах» [56, с. 82]. Це в повній мірі стосується і національного правопорядку. Правопорядок ЄС виявляє себе як інтеграційний в силу його утворення на основі об'єднання та «переплавлення» окремих, самостійних правових систем і чинних на їх основі правопорядків у досить стійке та цілісне наднаціональне правове утворення [39, с. 153], і саме до такого рівня гармонізації має прагнути Україна.

Висновки до Розділу 3

1. Дослідження сучасного стану законності та правопорядку в Україні засвідчує їх глибоку системну кризу, що має багатоаспектний характер. Ключовими проблемами залишаються: структурна нестабільність законодавства, що породжує правову невизначеність; суперечливість і

непослідовність правозастосовної практики, яка підриває принцип правової визначеності; системна корупція, що деформує зміст законності та перетворює її на формальну оболонку; низький рівень правової культури та правосвідомості населення, що проявляється у поширенні правового нігілізму. Ці проблеми носять взаємопов'язаний характер, утворюючи замкнене коло, яке перешкоджає становленню правової держави.

Стан законності та правопорядку істотно детермінований соціально-політичними та економічними чинниками. Політична нестабільність, економічна криза, соціальна нерівність та, особливо, воєнний стан створюють серйозні виклики для правової системи. З одного боку, воєнні умови об'єктивно вимагають посилення ролі держави та застосування спеціальних режимів, з іншого – зростають ризики обмеження прав і свобод та використання законодавчих винятків поза їх прямим призначенням. Це ставить перед правовою наукою та практикою завдання пошуку оптимального балансу між заходами безпеки та збереженням правопорядку.

Правопорядок в Україні характеризується значною фрагментарністю. У різних сферах суспільних відносин спостерігається істотно відмінний рівень правової упорядкованості: відносна стабільність у сфері приватного права, банківської системи та виборчих процедур контрастує з гострими проблемами в антикорупційній політиці, адміністративних процедурах та судовій практиці. Ця фрагментарність обумовлена як нерівномірним розвитком законодавства, так і різною ефективністю державних інституцій у різних секторах.

2. Євроінтеграційний процес виступає потужним зовнішнім стимулом і ресурсом для вдосконалення законності та правопорядку. Гармонізація українського законодавства з правом ЄС, імплементація європейських стандартів доступності та передбачуваності закону, запровадження інституту європейського правопорядку – все це створює необхідні передумови для якісного оновлення правової системи України. Однак швидкий темп адаптації, складність європейських правових моделей та брак

досвіду у правозастосовців породжують додаткові виклики, що вимагають системної роботи з правового навчання та адаптації.

Запропоновано комплексну систему заходів щодо удосконалення законності та правопорядку, що включає сім взаємопов'язаних напрямів: 1) удосконалення законодавства шляхом його кодифікації, систематизації, гармонізації з міжнародними стандартами та проведення якісної правової експертизи, що забезпечить стабільність, узгодженість та відповідність принципам права; 2) підвищення ефективності правозастосування через реальні гарантії незалежності судів, уніфікацію судової практики, підвищення професійного рівня суддів і правоохоронців та впровадження електронного судочинства; 3) системну боротьбу з корупцією через удосконалення діяльності спеціалізованих антикорупційних органів, захист викривачів, прозорість державних закупівель і широке використання цифрових технологій для мінімізації людського фактора; 4) розвиток правової культури та правосвідомості на основі системної правової освіти, масових правопросвітницьких програм та формування позитивного іміджу законослухняної поведінки як соціальної норми; 5) активізацію взаємодії держави та громадянського суспільства через розвиток механізмів громадського контролю, публічних консультацій та електронної демократії, що перетворює громадян з пасивних об'єктів управління на активних суб'єктів правотворення та правозастосування; 6) послідовну реалізацію євроінтеграційного курсу як ключового зовнішнього чинника модернізації національної правової системи та її інтеграції в єдиний європейський правовий простір; 7) активне використання цифрових технологій (електронне урядування, відкриті реєстри, онлайн-сервіси) для підвищення прозорості державного управління, зменшення бюрократичних перепон та мінімізації корупційних ризиків.

Вважаємо необхідним застосування саме системного підходу до вдосконалення законності та правопорядку, оскільки реалізація окремих заходів ізоляційно не здатна забезпечити стійкий позитивний результат.

ВИСНОВКИ

1. Законність є комплексним явищем, яке виступає одночасно у трьох взаємопов'язаних іпостасях: як принцип, метод і режим правового життя.

Як принцип, законність формує імперативну, загальнообов'язкову вимогу діяти в межах і на підставі права, що поширюється на всіх суб'єктів правовідносин. Як метод державного управління, законність означає, що регулювання суспільних відносин здійснюється виключно правовими засобами з дотриманням встановлених процедур. Як режим, законність являє собою якісну характеристику правового життя – стан відповідності реальних суспільних відносин законам і підзаконним актам, що відображають принципи свободи, формальної рівності та справедливості.

Важливим результатом дослідження стало усвідомлення того, що сучасне розуміння законності в правовій державі неможливе без ідеї «правозаконності», тобто єдності формального дотримання норм (верховенство закону), їх матеріальної справедливості та відповідності вищим правовим цінностям (верховенство права). Ця єдність є запорукою того, що законність не вироджується у формальну «слухняність» нормам, що суперечать праву, як це мало місце в тоталітарних практиках. Отже, законність – це принцип, метод і режим правового життя, який охоплює весь цикл: від правотворчості до правореалізації та контролю.

2. Принципи законності утворюють системний, взаємопов'язаний каркас, що забезпечує її реальне функціонування та перехід від абстрактних ідей правової держави до конкретних процедур і механізмів.

Серед класичних принципів можна назвати верховенство закону; єдність та загальність дії права; рівність всіх перед законом та невідворотність юридичної відповідальності. Проте сучасна доктрина наголошують на низці специфічних принципів, що розкривають нові виміри цієї категорії. Серед них: а) орієнтація на права людини, яка виводить законність за межі формальної слухняності до забезпечення

гідності і свободи; б) принцип процедурності, який гарантує, що прийняття і застосування норм відбуваються з дотриманням легітимних процедур; в) принципи підконтрольності та відкритості влади, що запобігають дискреції; г) системний контроль (парламентський, публічний) і доступ до інформації про діяльність органів влади; д) якість законодавства, тобто стабільність, ясність, відсутність колізій і наукове обґрунтування – виступає не тільки технічним стандартом, а й самостійним принципом законності.

3.Гарантії законності – це об'єктивні умови, суб'єктивні фактори та спеціальні засоби і заходи, за допомогою яких забезпечується режим законності. Система гарантій є цілісною, динамічною і має складну структуру.

Загально-соціальні гарантії створюють необхідне об'єктивне середовище для функціонування права – це економічні гарантії (стабільність економіки); політичні гарантії (поділ влади, політичний плюралізм); ідеологічні та культурні гарантії (рівень правосвідомості, правова освіта, правова культура).

Спеціально-соціальні гарантії мають безпосередній, цілеспрямований характер. Серед них ключову роль відіграють: а) юридичні гарантії (превентивні, припиняючі, відновлюючі, каральні), закріплені в законодавстві та реалізовані через діяльність державних органів; б) організаційні гарантії, що включають професійний кадровий потенціал державного апарату, розвиток правової освіти, діяльність спеціальних інституцій із протидії корупції; в) конституційні гарантії (верховенство права, право на судовий захист тощо) формують нормативну основу всієї системи, надаючи їй найвищу юридичну силу; г) міжнародні гарантії, зокрема юрисдикція Європейського суду з прав людини та зобов'язання за міжнародними договорами, які задають додаткові стандарти та виступають зовнішнім механізмом контролю на національному рівні.

4.Правопорядок є реальним станом упорядкованості суспільних відносин, що виникає як результат дії законності та реалізації правових

норм усіма суб'єктами. Він є динамічною системою, яка відображає рівень правової організованості суспільства, але одночасно має відносну стабільність завдяки правовому регулюванню.

На відміну від законності, яка виступає принципом, методом і режимом дотримання норм права, правопорядок є кінцевим результатом цього дотримання, практичним втіленням вимог права в життя та водночас умовою подальшого розвитку правової системи.

Дослідження ознак правопорядку підтвердило його системний характер. Він характеризується: а) нормативністю (ґрунтується на правових нормах); б) системністю (є цілісною сукупністю взаємопов'язаних елементів); в) стабільністю (має відносну стійкість, яка передбачає сталість правових норм); г) загальнообов'язковістю (поширюється на всіх суб'єктів); д) охоронюваністю державою (забезпечується застосуванням примусових заходів); е) орієнтованістю на захист прав і свобод людини (правопорядок не може існувати поза правами людини).

5.Зміст і структура правопорядку формуючись та функціонуючи на основі режиму законності, який виступає гарантом їх втілення в життя, утворюють систему, яка є основою стабільності та розвитку суспільства.

Зміст правопорядку має подвійну природу. Він поєднує матеріальний аспект – економічні, політичні та соціальні відносини, що становлять основу суспільного життя, та юридичний аспект – врегульованість цих відносин нормами права, що виражається у реалізації суб'єктивних прав, виконанні юридичних обов'язків та забезпеченні відповідальності. В цій єдності виявляється сутність правопорядку як соціально-правового явища.

Структура правопорядку має складну багаторівневу організацію і формується наступними взаємопов'язаними елементами: а) інституційним (це суб'єкти права); б) документально-актним (це правові норми); в) функціонально-діяльним (це правовідносини та механізми реалізації права); г) ідеологічним (це правосвідомість); д) комунікативним (це узгодженість дій усієї системи, їх зв'язок із міжнародним правопорядком).

Ця структура функціонує на чотирьох рівнях: загальносоціальному (в масштабах суспільства), галузевому (у межах окремих галузей права), інституційному (у межах окремих правових інститутів) та інтеграційному (виникає внаслідок об'єднання правових систем кількох держав).

Зміст і структура правопорядку перебувають у тісній діалектичній єдності, де зміст визначає, які елементи його складають, які процеси у ньому відбуваються, а структура показує, як ці елементи взаємодіють і як функціонує система в цілому. Структура правопорядку є формою, а зміст правопорядку – наповненням цієї форми.

6. Функції правопорядку визначаються як основні напрями формування і підтримання стабільного правового стану суспільних відносин; вони визначають його соціальне призначення та напрями впливу.

Можливим є виокремити такі системоутворюючі функції, що забезпечують динамічний розвиток правопорядку та підвищення його ефективності: а) впорядкувальна (це узгодження взаємодії правової системи з різними сферами, коли правопорядок швидко реагує на зміни ззовні і одночасно задає рамки передбачуваності для соціальних процесів); б) зміцнювальна (забезпечення внутрішньої узгодженості всіх елементів правопорядку); в) функція збереження та вдосконалення правопорядку (спрямованість на адаптацію до нових викликів).

Принципи правопорядку складають його нормативно-ціннісний фундамент. Це загальні принципи законності (верховенство права, рівність, невідворотність відповідальності) та специфічні принципи: конституційності; законності; системно-структурної організації; ієрархічної субординації; соціальної нормативності. Ці принципи виконують евристичну, нормативно-корективну та інституційно-організаційну функції, забезпечуючи стабільність і передбачуваність правової системи.

7. Дослідження сучасного стану законності та правопорядку в Україні засвідчує їх глибоку системну кризу, що має багатоаспектний характер. Ключовими проблемами залишаються: структурна нестабільність

законодавства; суперечливість і непослідовність правозастосовної практики; системна корупція; низький рівень правової культури населення. Ці проблеми носять взаємопов'язаний характер, утворюючи замкнене коло, яке перешкоджає становленню правової держави.

Стан законності та правопорядку істотно детермінований соціально-політичними та економічними чинниками. Політична нестабільність, економічна криза, соціальна нерівність та воєнний стан створюють серйозні виклики для правової системи. З одного боку, воєнні умови об'єктивно вимагають посилення ролі держави та застосування спеціальних режимів, з іншого – зростають ризики обмеження прав і свобод та використання законодавчих винятків поза їх прямим призначенням. Це ставить перед правовою наукою та практикою завдання пошуку оптимального балансу між заходами безпеки та збереженням правопорядку.

Правопорядок в Україні характеризується значною фрагментарністю. У різних сферах суспільних відносин спостерігається істотно відмінний рівень правової упорядкованості: відносна стабільність у сфері приватного права і банківської системи контрастує з гострими проблемами в антикорупційній політиці, адміністративних процедурах і судовій практиці. Ця фрагментарність обумовлена як нерівномірним розвитком законодавства, так і різною ефективністю державних інституцій у різних секторах.

8. Євроінтеграційний процес виступає потужним зовнішнім стимулом і ресурсом для вдосконалення законності та правопорядку. Гармонізація українського законодавства з правом ЄС, імплементація європейських стандартів доступності та передбачуваності закону, запровадження інституту європейського правопорядку – все це створює необхідні передумови для якісного оновлення правової системи України. Однак швидкий темп адаптації, складність європейських правових моделей та брак досвіду у правозастосовців породжують додаткові виклики, що вимагають системної роботи з правового навчання та адаптації.

Запропоновано комплексну систему заходів щодо удосконалення законності та правопорядку, що включає сім взаємопов'язаних напрямів: 1) удосконалення законодавства шляхом його кодифікації, систематизації, гармонізації з міжнародними стандартами та проведення якісної правової експертизи, що забезпечить стабільність, узгодженість та відповідність принципам права; 2) підвищення ефективності правозастосування через реальні гарантії незалежності судів, уніфікацію судової практики, підвищення професійного рівня суддів і правоохоронців та впровадження електронного судочинства; 3) системна боротьба з корупцією через удосконалення діяльності спеціалізованих антикорупційних органів, захист викривачів, прозорість державних закупівель і широке використання цифрових технологій для мінімізації людського фактора; 4) розвиток правової культури та правосвідомості на основі системної правової освіти, масових правопросвітницьких програм та формування позитивного іміджу законослухняної поведінки як соціальної норми; 5) активізацію взаємодії держави та громадянського суспільства через розвиток механізмів громадського контролю, публічних консультацій та електронної демократії, що перетворює громадян з пасивних об'єктів управління на активних суб'єктів правотворення та правозастосування; 6) послідовну реалізацію євроінтеграційного курсу як ключового зовнішнього чинника модернізації національної правової системи та її інтеграції в єдиний європейський правовий простір; 7) активне використання цифрових технологій (електронне урядування, відкриті реєстри, онлайн-сервіси) для підвищення прозорості державного управління, зменшення бюрократичних перепон та мінімізації корупційних ризиків.

Вважаємо необхідним застосування саме системного підходу до вдосконалення законності та правопорядку, оскільки реалізація окремих заходів ізоляційно не здатна забезпечити стійкий позитивний результат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. Загальна теорія держави і права: Підручник. К.: Кондор. 2006. 477 с.
2. Теорія держави і права в схемах та таблицях: навчальний посібник / Кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. К.: «Хай-Тек Прес». 2020. 296 с.
3. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.
4. Липівський В. В. Законність нормативно-правових актів: стан та перспективи наукового дослідження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2025. Вип. 87(1). С. 70-76.
URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2025_87\(1\)_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2025_87(1)_12)
5. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право. 2009. 584 с.
6. Липівський В. В. Законність нормативно-правових актів: поняття, ознаки, вимоги. *Альманах права*. 2024. Вип. 15. С. 579-584.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ap_2024_15_84
7. Орлова В. О. Законність у галузі адміністративного права: спроба аналізу на основі параметричної теорії систем А. Уйомова. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 44(2). С. 51-54. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2017_44\(2\)_13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2017_44(2)_13)
8. Правосвідомість, правопорядок та законність як чинники правомірної поведінки. *Форум права*. 2018. № 3. С. 6–12.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index
9. Андронов І. В. Законність судового рішення у цивільному процесі України. *Правова держава*. 2016. № 21. С. 101-108.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2016_21_18

10. Іванченко О. Легітимність права як вища законність. *Юридичний вісник*. 2022. № 6. С. 7-16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urid_2022_6_3
11. Забара І. Міжнародна законність: концептуальні підходи в українській доктрині міжнародного права. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 2017. Вип. 1. С. 73-77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_mv_2017_1_15
12. Скрипнюк О. В. Конституційна законність як базова складова забезпечення принципу законності в Україні. *Альманах права*. 2016. Вип. 7. С. 20-25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ap_2016_7_7
13. Чубай А. Законність як основа публічної адміністрації. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 3. С. 418-424. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/anopr_2024_3_74
14. Коломійцев П. Конституційна законність як метод та мета здійснення державної влади. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 6. С. 168-172. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2020_6_30
15. Волошина В. К. Верховенство права та законність як принципи кримінального провадження в розрізі практики Європейського Суду з прав людини. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 250-255. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2018_3_57
16. Рябець К. А. Законність та верховенство права як принципи публічного управління. *Науковий вісник: державне управління*. 2023. № 1. С. 70-85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nauvisdu_2023_1_7
17. Гришина Н. В. Законність та індивідуалізація як основоположні принципи адміністративної відповідальності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2016. Вип. 21. С. 70-72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPR_2016_21_18
18. Журавель О. А. Законність та умови правомірності реалізації громадянами права на самозахист. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2019. № 2. С. 20-24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drp_2019_2_6

19. Шай Р. Я. Правопорядок і законність як ознаки правової держави. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки*. 2014. № 801. С. 115-120.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2014_801_23

20. Шурко О. І. Законність як ключова засада забезпечення охорони та підтримання громадського порядку в судах. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 3. С. 195-204.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bpauc_2019_3_21

21. Михайлов В. О. Законність та дисципліна як невід’ємна умова ефективності діяльності патрульної поліції. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 79-84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2018_3_17

22. Самбор М. А. Законність як принцип діяльності суду з дотримання прав, свобод та інтересів неповнолітніх у справах про адміністративні правопорушення. *Право і безпека*. 2024. № 4. С. 90-104.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2024_4_10

23. Сенік С. В. Законність як основна вимога до судових актів в цивільному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 69. С. 156-163.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2022_69_29

24. Європіна Л. Законність як фундаментальна засада прокурорської діяльності. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 24–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2016_4_6

25. Стащак А. Ю. Законність як принцип оперативно-розшукової діяльності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2(3). С. 271-274.

URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjuv_2018_2\(3\)_56](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjuv_2018_2(3)_56)

26. Комзюк А. Т. Верховенство права та законність як принципи діяльності національної поліції. *Правова держава*. 2021. № 44. С. 45-53.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2021_44_7

27. Гайдено Д. В. Законність як категорія міжнародного права. *Правова держава*. 2018. № 29. С. 118-122.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2018_29_21

28. Богуславський В. В. Термін "правопорядок": зміст та співвідношення з громадським порядком та громадською безпекою. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 4. С. 95-102.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2017_4_13

29. Подорожна Т. С. Право людини на правопорядок. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 245-249. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ap_2017_8_61

30. Меленко О. В. Конституційний правопорядок в Україні: теоретичне обґрунтування та критерії виміру. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. Вип. 3. С. 51-58.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvu_2021_3_10

31. Крижановська О. В. Офіційний та неофіційний правопорядок: нормативний та інституційний аспекти. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 1(1). С. 9-13.

URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvppp_2016_1\(1\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvppp_2016_1(1)_4)

32. Забара І. М. Міжнародний правопорядок: до питання визначення правового явища (теоретичні аспекти). *Альманах міжнародного права*. 2017. Вип. 15. С. 4-11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/amp_2017_15_3

33. Подорожна Т. С. Правопорядок як результат дії ефективного права: наукові підходи до інтерпретації поняття. *Держава і право. Серія : Юридичні науки*. 2016. Вип. 72. С. 14-30.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jurnaukdir_2016_72_4

34. Вайда Т. С. Особливості використання категорій "правопорядок", "громадський порядок / безпека" та "публічна безпека" у законодавстві України. *Юридичний бюлетень*. 2021. Вип. 18. С. 26-37.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ub_2021_18_5

35. Карпенко М. І. Військовий правопорядок як об'єкт кримінально-правової охорони. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2018. Вип. 51(2). С. 71-74.

URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2018_51\(2\)_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2018_51(2)_19)

36. Пісов М. П. Вплив міжнародного правопорядку на національний правопорядок України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки.* 2015. Вип. 5(1). С. 39-42.

URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2015_5\(1\)_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2015_5(1)_11)

37. Забара І. М. Міжнародний правопорядок: сучасні тенденції у дослідженнях правового явища (теоретичні аспекти). *Актуальні проблеми міжнародних відносин.* 2017. Вип. 131. С. 79-87.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2017_131_10

38. Забара І. М. Сучасний міжнародний інформаційний правопорядок: концептуальні підходи і питання періодизації. *Інформація і право.* 2015. № 1. С. 38-46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2015_1_6

39. Пісов М. П. Правопорядок Європейського Союзу як окремий вид інтеграційного правопорядку. *Актуальні проблеми держави і права.* 2016. Вип. 76. С. 152-158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2016_76_23

40. Воронова І. В. Правопорядок і правомірна поведінка (особливості взаємозв'язку в правовій державі). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право.* 2015. № 1151, Вип. 19. С. 30-33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPR_2015_1151_19_8

41. Бабанли Р. Ш. Ефективність кримінальної юстиції: критерії, виклики, рішення. V київський полілог: як забезпечити правопорядок в Україні? *Правова держава.* 2022. Вип. 33. С. 647-652.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2022_33_63

42. Сокурєнко В. В. Вплив кримінальної субкультури на правопорядок. *Право.ua.* 2017. № 1. С. 130-134.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pravo_2017_1_25

43. Луцький Р. П. Верховенство права та правопорядок в країнах Європейського союзу. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право.* 2023. Вип. 16. С. 41-47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2023_16_7

44. Полонка І. А. Онтологічно-теоретичні особливості взаємозв'язку категорій "правова поведінка" та "законність". *Право і суспільство.* 2015. № 5. С. 41-46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2015_5_10

45. Столярський О. В. Міжнародний та національний правопорядок і забезпечення основних прав та свобод людини в умовах глобалізації: проблеми співвідношення. *Право і суспільство.* 2015. № 6.2(3). С. 41-45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2015_6

46. Гуйван П. Д. Законність правозастосовних вердиктів як основоположний принцип справедливого судочинства. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2019. Вип. 4(2). С. 49-52. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjuv_2019_4\(2\)_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjuv_2019_4(2)_11)

47. Назаренко О. Правопорядок як мета і результат правового регулювання в умовах воєнного стану. *Філософські та методологічні проблеми права.* 2023. № 1. С. 130-140. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmpp_2023_1_16

48. Луцький Р. П. Вплив неофіційного тлумачення через громадську думку на формування уявлення про законність, справедливість та правопорядок. *Альманах права.* 2021. Вип. 12. С. 89-93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ap_2021_12_16

49. Глинська Н. В. Законність кримінальних процесуальних рішень (змістовий аспект). *Слово Національної школи суддів України.* 2016. № 2. С. 129-138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2016_2_14

50. Вайцеховська О. Р. Міжнародний фінансовий правопорядок: структурно-інституційна характеристика. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України.* 2016. № 6. С. 51-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2016_6_12

51. Гдичинський В. Б. Міжнародний енергетичний правопорядок: до постановки науково-теоретичної і практичної проблематики. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 6. С. 883-887.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/anopr_2024_6_150

52. Мережко О. О. Католицька церква і міжнародний правопорядок. *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2017. Вип. 78. С. 325-328.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jurnaukdir_2017_78_29

53. Ткаченко Ю. В. Конституційна законність як принцип конституційного ладу. *Форум права*. 2010. № 4. С. 875-883.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index

54. Гончар Д. В. Міжнародні стандарти надання безоплатної правової допомоги та їх вплив на національний правопорядок. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 1. С. 37-39.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2017_1_9

55. Денисов В. Н. Міжнародний правопорядок у світлі сучасних цивілізаційних викликів. *Правова держава*. 2015. Вип. 26. С. 391-400.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2015_26_49

56. Карвацька С. Б. Правопорядок: сучасні виклики та умови ефективної правової регламентації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2025. Вип. 88(4). С. 79-83.

URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2025_88\(4\)_13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2025_88(4)_13)

57. Базов О. В. Міжнародне кримінальне правосуддя та міжнародний правопорядок. *Юридична Україна*. 2017. № 7-8. С. 75-78.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2017_7-8_13

58. Анцупова Т. О. Роль Ради Європи у забезпеченні європейського правопорядку: сучасні виклики (на матеріалах тез конференції "Міжнародний правопорядок: сучасні проблеми та їх вирішення", м. Київ, 19 лютого 2015 р.). *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2015. Вип. 5(4). С. 124-127.

URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2015_5\(4\)_31](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2015_5(4)_31)

59. Подорожна Т. С. Інтеграція положень права ЄС в правопорядок України: модернізація окремих інститутів права. *Публічне право*. 2015. № 1. С. 35-40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2015_1_6

60. Гавриленко В. В. Основні аспекти історико-правового впливу міжнародного публічного права на національний правопорядок. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 84 (4). С. 252-259.

URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2024_84\(4\)_37](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2024_84(4)_37)

61. Савенко В. В. Законність як шлях матеріалізації ідеалу правової реальності у громадянському суспільстві. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. Вип. 2. С. 12-17.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2020_2_4

62. Забара І. Міжнародний правопорядок: до питання характеристики правового явища (теоретичні аспекти). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 2016. Вип. 1. С. 82-85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_mv_2016_1_19

63. Кучук А. М. Радянська законність в. людська гідність (на матеріалах окремих рішень Європейського суду з прав людини). *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 86-91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvdv_s_2018_3_19